

Koltay András¹

A szólásszabadság doktrínája és a fake news jelensége az online platformokon²

Ajánlom e tanulmányt a jubileumát üelő Imre Miklós tanár úr tiszteletére, akivel eddig ugyan csak relatíve rövid időt töltöttünk el együtt, közösen munkálkodva, de már ez is meglehetősen tartalmasnak, és ami legalább ugyanolyan fontos, kellően jó kedélyű időnek bizonyult. Kívánom neki (és persze magunknak), hogy még sokáig szolgálja az egyetem ügyét és közösségét!

Bevezetés

A 2016-os amerikai elnökválasztási kampány óta használja a világ a *fake news* (valótlan hír, álhír) kifejezést a propaganda azon fajtájára, amely tévinformációkat szándékosan és a lehető legszélesebb körben terjeszt, elsősorban az internetes platformokon, közösségi oldalakon keresztül. Legismertebb példája ennek az úgynevezett *pizzagate*, a demokrata elnökjelöltre, Hillary Clintonról terjesztett történet, amely szerint egy washingtoni pizzériában gyermekkereskedő hálózatot működtet. Az étterem tulajdonosa és dolgozói halálos fenyegetéseket kaptak, valaki pedig a gyermekek megsegítésére érkezett fegyverrel, amelyet el is süttött az étteremben.³ Arra is fény derült, hogy a „macedón tinédzserek” néven elhíresült közösség megélhetését az amerikai közönséget célzó hamis hírek gyártása és terjesztése biztosította Veleszben, egy szegény macedóniai kisvárosban.⁴

¹ Rektor, Nemzeti Közszolgálati Egyetem; egyetemi tanár, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar. Kapcsolat: koltay.andras@uni-nke.hu. ORCID ID 0000-0002-4991-4343.

² A szerző köszöni Reményi Édua szerkesztői segítségét, valamint Szikora Tamás és Udvari Erzsébet Xénia szakértő megjegyzéseit, amelyeket a kézirat első változatához fűztek.

³ Amanda Robb: Anatomy of a fake news scandal. *RollingStone*, 2017. november 16.

⁴ Samanth Subramanian: Inside the Macedonian fake-news complex. *Wired*, 2017. február 15.

De a hazugságok megjelenése a médiában egyáltalán nem új keletű jelenség.⁵ Ókori, középkori és újkori példák sora hozható a valótlanságok tudatos terjesztésére⁶ – ezeknek is köszönhetően az emberiség történelme csak töredékesen ismerhető meg. Az internet és különösen a *social media* korában azonban ezek mennyisége és terjedési sebessége újdonságot jelent, és minőségében is megváltoztatja a nyilvános szférát. Az online platformokon terjedő hamis hírekkel szembeni hatékony jogi fellépés egyelőre szinte lehetetlennek látszik. A platformokon a verseny a közönség, a felhasználók figyelméért zajlik, azon másodpercekért, amelyeket egy-egy felhasználó egy adott tartalomra fordít,⁷ ezért minél izgalmasabb, érdekesebb, virálisabb tartalmakat kell előállítani, akár hazugság árán is.

A platformokon zajló kommunikáció alapvető hatást gyakorol a politikai kultúrára és általában a demokratikus eljárásokra, amely sok tekintetben negatív, és nemcsak a hazugságok könnyebb terjesztési lehetősége, hanem a közéleti viták erőteljes elsekélyesedése miatt is. A platformszolgáltatók gazdasági értelemben ennek az egyre intenzívebb és ezáltal egyre felületesebb nyilvános térnek a kialakulásában érdekeltek.⁸ De a hazugságok tömeges terjesztése nemigen szolgálja a demokratikus nyilvánosság érdekeit, és kérdéses, hogy mennyiben fér össze a szólásszabadság hagyományos filozófiai alátámasztásaival. Ha a szólásszabadságot a közösségi, demokratikus döntéshozatal eszközeként tekintjük, akkor a hazugságok szándékos közzététele ezt a célt aligha szolgálja. A technológiai fejlődés viszont a hazugságok újabb és újabb generációjának megszületését támogatja: máris megjelentek a hamisított, úgynevezett *deep fake* videók, ahol egy valós felvételen szereplő ember arcát máséval cserélik fel, olyan hamis színben tüntetve fel ez utóbbit, mintha mondott vagy tett volna valamit. Egy közéleti szereplővel bármit el lehet így mondani, bármilyen kínos helyzetben be lehet őt mutatni, és a felvétel kellő meggyőző erővel fog bírni.⁹ Nemsokára valós eredeti felvételekre sem lesz szükség.

Jelen tanulmányban azt vizsgálom, mennyire támasztható alá a valótlan, hazug állítások szólásszabadság általi védelme. Bárhogy válaszoljuk is meg a kérdést, ez még csak az első lépés lehet a hazugságok elleni fellépésben. De ez a fel-

⁵ Paul Bernal: *The Internet, warts and all: Free speech, privacy and truth*. Cambridge, Cambridge University Press, 2018. 230–234.

⁶ Robert Darnton: The true history of fake news. *The New York Review of Books*, 2017. február 13.

⁷ Tim Wu: *Attention merchants: From the daily newspaper to social media. How our time and attention is harvested and sold*. London, Atlantic Books, 2017; Matthew S. Hindman: *The Internet trap: How the digital economy builds monopolies and undermines democracy*. Princeton (US-NJ), Princeton University Press, 2019.

⁸ Michael K. Park: Separating Fact From Fiction: The First Amendment case for addressing “fake news” on social media. *Hastings Constitutional Law Quarterly*, 46. (2018), 1. 7.

⁹ Bobby Chesney – Danielle Citron: Deep Fakes: A looming challenge for privacy, democracy, and national security. *California Law Review*, 107. (2019), 1753.

lépés egészen más terjedelmű lehet attól függően, hogy a hazugságok tiltását általában véve engedjük, vagy ezzel ellentétben olyan helyzeteket azonosítunk, amelyekben valamely okból a valótlanságok is a szólásszabadság védelmét élvezik. A első pontban (*Az igazság keresése mint a szólásszabadság védelmének igazolása*) a szólásszabadság hagyományos igazolásait tekintem át a valótlán állítások védelmére figyelemmel, a második pont (*A hazugság büntetése a szólásszabadság határainak érvényesítésével*) pedig a valótlanságokkal szembeni jogi fellépés jelenlegi lehetőségeit mutatja be, a szólásszabadság korlátainak vizsgálatával. A harmadik és a negyedik pont (*A médiaszabályozás eszköztára, Az online platformok joga*) a médiaszabályozás és a platformokra vonatkozó szabályozás eszköztárát járja körül, amelyek kiegészítik a szólásszabadság határait rögzítő szabályokat, végül az ötödik pontban (*A valótlanságok védelme – érvek és ellenérvek*) a valótlán állítások védelme, illetve tiltása mellett szóló érveket teszem mérlegre, mind a filozófiai igazolások, mind a jogi doktrína, illetve szabályozás ismeretében. A hatodik pont (*Összefoglalás*) az általános következtetések levonását szolgálja.

Az igazság keresése mint a szólásszabadság védelmének igazolása

John Milton

A szólásszabadság széles körű védelmét alátámasztó filozófiai megalapozások közül elsőként született meg azon igazolások csoportja, amelyek a jog védelmét az „igazság keresése” céljából tartják szükségesnek.

John Milton, a nagy angol költő és államférfi, a szólásszabadság első modern teoretikusa azért állt ki a szabad szólás mellett, mert annak korlátozása Isten akaratának és szeretetének akadálya lehet, mivel nem engedi felvirágozni a „szabad és értelmes szellemet”.¹⁰ Milton szilárdan hitt az igazság hatalmában és erejében, valamint abban, hogy az ember, felhasználva isteni ajándékait, képes arra, hogy az eltérő nézetek vitájában rátaláljon az igazságra.

„Adják meg nekem – minden más szabadságot megelőzően – a tudás, a szólás és a lelki ismeret szerinti vita szabadságát. [...] És noha a tanítás szelei elszabadultak, s mind egymást kergetik a földön – ha egyszer az Igazság kint van a mezőn, akkor jogtalanságot követünk el, ha engedélyeztetéssel és tilalmakkal vonjuk kétségbe erejét. Birkózzék meg ő a Hamissággal; ki hallott olyat, hogy valaha is az Igazság maradt alul egy szabad és nyílt összecsapásban?”¹¹

¹⁰ John Milton: Areopagitica. In Reményi Édua – Koltay András (szerk.): *A szólásszabadság káprázata*. Budapest, Wolters Kluwer, 2017. 62. Könczöl Miklós fordítása.

¹¹ Uo. 75–76.

Mielőtt a modern liberalizmus előfutáraként azonosítanánk, ne felejtjük el, hogy Milton a teológia oldaláról közelített a szólásszabadság felé, és az igazság felfedezését nem függetlenítette az isteni gondviselés szándékaitól.¹²

Az igazság győzelmébe vetett hit tehát a legsúlyosabb világnézeti kérdésekben való eligazodás reményére is kiterjed. Az „igazság” ilyen értelemben a teljes, az objektív, a világegyetem rendjét is megragadó igazságot jelenti – a 17. században magától értetődő és indokolható ambíció.

John Stuart Mill

Több mint két évszázaddal Milton után a szólásszabadság máig gyakran idézett, klasszikus megalapozását fektette le John S. Mill liberális angol filozófus *A szabadságról* című esszéjében.¹³ Mill számára az igazság alapvető érték, amely megismerhető, a megismerése pedig a társadalmi fejlődés előfeltétele. Senki nem tévedhetetlen: soha nem lehetünk teljesen biztosak abban, hogy amit igaznak gondolunk, valóban az. Éppen ezért a szólásszabadság korlátozása nem engedhető meg, hiszen lehetséges, hogy éppen az elnyomott vélemény hordozza az igazságot.¹⁴ Toleranciára van tehát szükség, és ez még a valóban igaz álláspontokra is érvényes, ugyanis ha egy nézet a folytonos vita hiányában bevett, meg nem kérdőjelezett igazsággá válik, hamarosan csupán megszokásból fogadják el, és halott dogmává kövül. Sőt, az igazságnak, mielőtt felismerik, nemegyszer át is kell mennie az üldöztetésen, és bár kegyes hazugság, hogy minden üldöztetés ellenére diadalmaskodik, „az idők során mindig lesznek emberek, akik újra felfedezik, [...] s annyira megerősödik, hogy már ellen tud állni az elnyomás további próbálkozásainak”.¹⁵ A szabad vita tehát még a felismert igazságnak is a javára válik. A szólásszabadság e hasznos funkcióján felül egyébként is az egyén szabadságának területéhez tartozik, így nem korlátozható addig, amíg gyakorlása nincsen mások kárára.¹⁶

Mill elmélete feltételezi, hogy a lehetségesen igaz álláspont közzététele minden körülmény között a legnagyobb társadalmi fontossággal bír. Ezzel ellentétben könnyen elképzelhető olyan helyzet, amikor egyéb érdekek védelme fontosabbnak tűnik a lehetséges igazság kinyilvánításánál. Mill talán túlértékeli a közéleti vita szerepét a társadalomban, mivel abban még teljes szabadság esetén is csupán az emberek töredéke vesz részt. A többség egyáltalán nem érzi fontosnak azt, hogy

¹² Frederick M. Schauer: Facts and the First Amendment. *UCLA Law Review*, 57. (2010), 902.

¹³ John Stuart Mill: *A szabadságról*. Budapest, Századvég – Readers International, 1994.

¹⁴ Uo. 34.

¹⁵ Uo. 36–38. Pap Mária fordítása.

¹⁶ Uo. 100–101, 65–66.

hallassa a hangját, és nem is feltétlenül kíváncsi arra, hogy egy adott kérdésben melyik álláspont győzedelmeskedik (talán arra sem, hogy mi az „igazság”). A vitában részt vevők sem feltétlenül racionális alapokon, az érveket-ellenérveket megfelelően mérlegelve foglalják el, illetve módosítják véleményüket. Ráadásul a rövid távú érdekek, például a köznyugalom, közrend védelme felülírhatják az igazság megismerésének szándékát, mivel az legtöbbször hosszú és nem szükségszerűen sikerrel kecsegtető folyamat.¹⁷

Ezenkívül, ahogyan Paul Wragg megállapítja, nincs automatikus összefüggés az igazmondás és a demokratikus fejlődés között, mi több, az „igazság kimondásához való jog” sem létezik, legalábbis általános értelemben.¹⁸ Az igazság közlése több esetben kifejezetten tiltott, például ha nemzetbiztonsági, közbiztonsági kérdéseket érint, vagy éppen a magánélethez való jogot sérti.

Oliver Wendell Holmes

Mill elméletének továbbfejlesztését vélhetjük felfedezni az Egyesült Államok Legfelső Bíróságának egyik, a szólásszabadság történetében mérföldkőnek számító *Abrams v. United States* ügyben meghozott ítéletében.¹⁹ Nem maga az ítélet, hanem a vele szemben megfogalmazott különvélemény vált jogi klasszikussá, amelyet a Legfelső Bíróság legendás bírója, Oliver W. Holmes jegyzett. Holmes szerint: „az áhított végső jó a gondolatok szabad cseréje révén érhető el inkább – hogy az igazság legjobb próbája az, hogy a gondolat elég erős-e ahhoz, hogy kivívja a saját helyét a piaci versenyben.”²⁰

A Mill elméletén alapuló, de Holmes által hangsúlyozott, a Bíróság által első ízben itt megfogalmazott „gondolatok piaca” (*marketplace of ideas*) metafora jelentős hatást gyakorolt a szólásszabadság jogának amerikai fejlődésére. A későbbiekben a Legfelső Bíróság erre is alapozva semmisített meg számos olyan jogszabályt és bírósági döntést, amelyek a szólás szabadságába való állami beavatkozást tették lehetővé, a „piac” korlátolatlanságára hivatkozva. E felfogás szerint az igazsághoz egyedül elvezető út a gondolatok szabad piacának megteremtése, amelynek első számú potenciális ellensége az állam (kormányzat). Holmes nézete is kritikával illethető: erősen relativizálja az igazság fogalmát, azt a nézetet tekintve igazságnak, amelyik győztesen kerül ki a piaci versengésből.

¹⁷ Frederick M. Schauer: *Free speech: A philosophical enquiry*. Cambridge, Cambridge University Press, 1982. 19–30.

¹⁸ Paul Wragg: Mill’s dead dogma: The value of truth to free speech jurisprudence. *Public Law*, (2013), 363, 384.

¹⁹ *Abrams v. the United States* 250 US 616 (1919).

²⁰ Uo. In Reményi–Koltay (2017): i. m. 453. Reményi Édua fordítása.

Figyelemreméltó, hogy Holmes nem „tények piacáról”, hanem „gondolatok piacáról” beszélt. A valótlán tények szándékos közzététele valóban nem erősíti a demokratikus folyamatok minőségét, és általában véve sem járul hozzá az igazság megtalálásához. Még ha elfogadjuk is Mill feltételezését a hazugságok jótékony hatásáról az igazság keresésének folyamatában, akkor is állítható, hogy amennyiben a hamis állítások is egyenlő eséllyel indulnak a „gondolatok piacán”, akkor az a piac könnyen eltorzul. Ahogyan arra Ari Waldman is felhívja a figyelmet, a gondolatok piaca nem azonos a tények piacával – ez utóbbi nem létezhet, mert a tények vagy igazak, vagy nem, ebbéli minőségüket nem piaci verseny dönti el. Vagyis Holmes elmélete is az ideákról szólt.²¹

Tények és vélemények elhatárolása

Ha az előbbieket alapján úgy véljük, hogy eltérő mértékű védelmet kell adni a tényállításoknak és a gondolatoknak (véleményeknek), azaz egy valótlán tényállítást kevésbé kell védeni, mint egy téves, megalapozatlan véleményt, akkor tudnunk kell különbséget tenni közöttük. Az egyes államok a szólásszabadság védelmére jellemzően ezt az utat választják, és a véleményeknek erőteljesebb védelmet biztosítanak, a bíróságok és a hatóságok pedig igyekeznek elkerülni, hogy egy-egy vélemény tartalmáról, megalapozottságáról, helyességéről állást foglaljanak. Ennek ellenére a valótlán tényállítások sok esetben védtelenül maradnak. A rágalmozási jog egyik alapvető kérdése a tények és vélemények szétválasztása és eltérő megítélése.²²

Tényállításnak tekinthetjük azon kijelentéseket, amelyek alkalmasak arra, hogy bizonyítás tárgyai legyenek, azaz objektíve valóságok vagy valótlanságok lehetnek. Ezzel szemben a vélemények – még ha van is objektíve megítélhető ténybeli alapjuk – szükségszerűen szubjektívak, nem lehetnek bizonyítás tárgyai egy jogi eljárásban. Azt állítani, hogy Martin Luther Kinget hét alkalommal tartóztatták le Montgomeryben,²³ tényállítás: igaz vagy hamis. Kijelenteni, hogy egy színész „irtózatosan ronda”,²⁴ szubjektív vélemény, nem lehet bizonyítás tárgya. Azt írni egy történészről, hogy „zsidózik”,²⁵ tényállításon alapuló vélemény, amelynek

²¹ Ari Ezra Waldman: The marketplace of fake news. *University of Pennsylvania Journal of Constitutional Law*, 20. (2018), 4. 845, 848, 869.

²² *Lingens v. Austria*, no. 9815/82, 1986. július 8-i ítélet; *Iirini Katsirea: 'Fake news': Reconsidering the value of untruthful expression in the face of regulatory uncertainty*. *Journal of Media Law*, 10. (2018), 2. 159–188.

²³ *New York Times v. Sullivan* 376 US 254 (1964).

²⁴ *Berkoff v. Burchill* [1996] 4 All ER 1008.

²⁵ *Karsai v. Hungary*, no. 5380/07, 2009. december 1-jei ítélet.

ténybeli alapja objektíve megítélhető, az annak alapján formált vélemény viszont szubjektív, így megalapozott vagy megalapozatlan is lehet. De sok esetben nehéz eldönteni egy állításról, hogy melyik kategóriába sorolandó.

Egyes esetekben a tényállítások tényállásjellegének megítélése is szubjektív lehet, ahogy a következő anekdota mutatja.

„Szilárd Leó fizikus egyszer kijelentette barátjának, Hans Bethének, hogy azon gondolkodik, nem kellene-e naplót vezetnie.

– Nem jelentetném meg. Csak leírnám a tényeket, tájékoztatásul Istennek.

– Nem gondolod, hogy Isten tisztaiban van a tényekkel? – kérdezte Bethe.

– Isten ismeri a tényeket – felelte Szilárd –, de nem ebben a változatban.”²⁶

A történet tanulsága jóval messzebbre mutat, mint két világhírű tudós kedélyes eszmecseréjének rögzítése az atombomba tervezésének szünetében. A szólásszabadság által legerőteljesebben védett oknyomozó, a közügyeket kutató újságírók sem törekedhetnek többre, mint az igazság (egy-egy történet) közelítő rekonstrukciójára. Az újságíró (akárcsak a történész) nem csinál mást, mint kidolgozott szakmai eljárásokat követ annak érdekében, hogy a lehető legközelebb kerüljön az igazsághoz, abból a célból, hogy közlése az igazsághoz közelebb kerüljön.²⁷ A Watergate-ügyet kirobbantó Carl Bernstein szavaival az újságíró elsődleges feladata „az igazság legjobb megszerezhető változatának” keresése.²⁸ Ez nem azonos az objektív, teljes igazsággal.

Az „igazság” iránti törekvés értelmezése

Az „igazság” keresését a szólásszabadság egyik céljaként kijelölve ma már nem lehetünk Miltonhoz hasonlóan ambíciózusak. Poncius Pilátus kérdése Jézus Krisztushoz már megelőlegezi a modern kor cinizmusát. Amikor Pilátus megkérdezi Jézustól: „Quid est veritas?”, vagyis mi az igazság,²⁹ kérdésével, amelyre választ nem is vár, kétségbe vonja az objektív igazság létezését. De a mi szempontjaink szerint helyes is, ha a szólásszabadság számára egy szűkebb értelemben használt, „technikai” jellegű igazságfogalommal dolgozunk, amikor azt várjuk a bíróságoktól, hogy egy-egy állítás valóságtartalmát megítélik. Ugyanis erre kényszerülnek minden olyan esetben, amikor nyilvánosan közzétett tényállítások jogszerűségéről kell dönteniük. A bíró ugyanakkor nem dönthet – és a jogi

²⁶ Hans Christian von Baeyer: *Taming the atom: The emergence of the visible microworld*. Mineola (US-NY), Dover, 2000.

²⁷ *Tackling the information crisis: A policy framework for media system resilience*. The Report of the LSE Commission on Truth, Trust and Technology. 9.

²⁸ Carl Bernstein: The idiot culture. *The New Republic*, 1992. június 8. 22, 24.

²⁹ Jn 18,38.

szabályozás nem is kötelezheti arra, hogy döntsön – például vallási, világnézeti igazságok kérdésében. A bíró nem ítélteti meg, van-e élet a halál után, pedig azt állítani, hogy van (vagy, hogy nincs): tényállítás. Akkor járunk el helyesen, ha az igazság keresésének feladatát a közügyek – és olykor egyes, emberek között tárgyalt magánügyek – vitáinak összefüggésében értelmezzük. Ebben az értelemben a „tény” vagy az „igazság” kategóriái nem használhatók metafizikai vagy ontológiai értelemben, ha a szólásszabadság terjedelmének és határainak hollétét kutatjuk. Ezek e határok azonosításkor nagyon is praktikus, technikai értelemben használt kifejezésekké szűkülnek, amelyek a közügyek megítélését, a közviták eldöntését támogatják, segítik. A közélet porondján persze szóba kerülhetnek vallási és világnézeti kérdések is, de azok megítélése soha nem lehet állami hatóságok, bíróságok feladata. Ahol a szabályozásnak és a jogalkalmazásnak dolga van, az a demokratikus eljárások biztosítása és védelme, ezen eljárásokat tágan értelmezve, és beleértve minden olyan vitát, beszélgetést, újságcikket, közösségi médiában közzétett kommentet, amelyek közügyek vitáiba kapcsolódnak be. De, ahogy Bernstein utalt rá, még ezen ügyekben sem lehet a cél az objektív igazság megtalálása, mert arra sem az újságíró, sem a bíróság nem alkalmas; a feladat a lehető legközelebb kerülés az igazsághoz. Két politikai párt hívei sosem fognak egyetérteni abban, hogy melyikük sorába tartozó elnök vagy miniszterelnök vezette jobban a kormányzatot, és vitájuk objektív módon nem dönthető el, holott ez valójában – elvi értelemben – eldönthető ténykérdés. De ennek megítélése, eldöntése jogi eljárásban nem lehetséges.

Ha pedig az igazság keresését a demokratikus folyamatok támogatásaként értelmezzük, akkor a szólásszabadság ezen igazoláscsoportja nagyon közel kerül egy másikhoz: a demokratikus igazolásokhoz. Ez utóbbiak szerint a szólásszabadság a közös ügyekben szükséges döntések meghozatalára szolgáló eszköz. Alexander Meiklejohn az amerikai jogi gondolkodást és bírósági gyakorlatot is rendkívüli mértékben befolyásoló írásában kifejti, hogy a szabad szólás jogának legfőbb célja és értelme, hogy az állampolgár részt vegyen a közügyek megvitatásában és az azokról való döntésekben. Tehát a jog lényege a demokratikus (ön)kormányzat megteremtése.³⁰ Eric Barendt szerint pedig minden olyan beszéd politikai (közügyet érintő), amely lehetségesen hozzájárul a közvélemény alakításához, a témák olyan széles körében, amelyre egy tájékozott állampolgár (*intelligent citizen*) közügyként tekinthet.³¹

A mai kor bírósági, alkotmánybírósági döntései leggyakrabban ezt a teóriát alkalmazzák, a közügyek vitáinak kiemelt védelmet adva. Ha pedig elfogadjuk,

³⁰ Alexander Meiklejohn: *Free speech and its relation to self-government*. New York, Harper, 1948; Alexander Meiklejohn: *Political freedom: The constitutional powers of the people*. Oxford, Oxford University Press, 1960.

³¹ Eric Barendt: *Freedom of speech*. 2. kiadás. Oxford, Oxford University Press, 2005. 162.

hogy a közügyek vitáinak célja a közel kerülés a közügyeket érintő igazságokhoz, akkor a két teória lényegében egybeolvad.³² Ha pedig egy pillanatra visszatérünk Holmeshoz, akkor úgy is láthatjuk, hogy ő valójában nem relativizálta az igazság fogalmát, hanem csak szűkebb, technikai értelemben alkalmazta. A közügyeket el kell dönteni, többségi döntéssel vagy valamely képviseleti rendszer segítségével, a döntés helyessége, „igazsága” pedig nem lesz objektíve megítélhető. Ki mondhatná meg teljes objektivitással, hogy Hillary Clinton jobb elnök lett volna-e, mint Donald Trump? Ez nem lehetséges, de azt a fontos kérdést, hogy ki legyen az Egyesült Államok elnöke, mégis csak el kellett valahogyan dönteni. A döntés Trump „igazságát” támasztotta alá, ő tudott meggyőzni több embert (pontosabban több elektori szavazatot gyűjteni). Senkinek nincs – jogi eszközökkel – lehetősége kétségbe vonni e döntés „igazságát”. Holmes tehát nem az univerzális igazságra, hanem a pragmatikusan értelmezett igazságokra utalt, és ez utóbbi esetében a „piaci” verseny nagyon is elképzelhető, sőt szükséges.³³

A hazugság büntetése a szólásszabadság határainak érvényesítésével

A hazugság általános tilalma

A szólásszabadság védelmének keretei között, a jelenleg alkalmazott doktrína szerint a hazugság általános értelemben nem tiltható.

Deák Ferenc csalódott lenne ennek hallatán. Ő úgy nyilatkozott, hogy „ha től[e] függene, a sajtótörvénynek csak egy paragrafusa volna: hazudni nem szabad”. (Ki tudja, talán ez is kacsa, elvégre mindenki forrásmegjelölés nélkül idézi a frappáns mondást.) A mai sajtó- és médiatörvények számos kötelezettséget rónak az újságírókra, de a hazugság általános tilalmát nem írják elő. Ez nem jelenti azt, hogy a valótlan tényállítások ne lennének széles körben korlátozhatók vagy utólagos szankcióval sújthatók. Az amerikai Legfelső Bíróság számos alkalommal utalt arra, hogy a valótlan állítások nem élvezhetik a szólásszabadság védelmét.³⁴

³² Wragg (2013): i. m. 385.

³³ Steven G. Gey: The First Amendment and the dissemination of socially worthless untruths. *Florida State University Law Review*, 36. (2008), 1. 7.

³⁴ *Herbert v. Lando* 441 US 153, 171 (1979) („Spreading false information in and of itself carries no First Amendment credentials”); *Gertz v. Robert Welch, Inc.* 418 US 323, 340 (1974) („[T]he erroneous statement of fact is not worthy of constitutional protection”); („[T]here is no constitutional value in false statements of fact”); *Time, Inc. v. Hill* 385 US 374, 389 (1967) („[T]he constitutional guarantees [of the First Amendment] can tolerate sanctions against calculated falsehood without significant impairment of their essential function”).

Ugyanakkor a *United States v. Alvarez* ügyben kimondta, hogy önmagában egy állítás téves volta nem elegendő ahhoz, hogy kizárja azt az Első Alkotmánykiegészítés védelméből.³⁵ Xavier Alvarez a Metropolitan Water District vállalat nyilvános igazgatósági ülésén bemutatkozásképpen azt állította magáról, hogy 25 évig szolgált a haditengerészetnél, és eközben kiérdemelte a magas szintű katonai kitüntetést, a kongresszusi Becsület Érdemérmét (Congressional Medal of Honour). A 2005-ös Stolen Valor Act értelmében ez a valótlan kijelentés bűncselekménynek minősült. Az Alvarez-ügy megítélése megosztotta a bíróságot. A 6:3 arányban meghozott döntés a szólásszabadság mellett foglalt állást. A bírák többsége szerint a valótlanság büntetése elrettentene a szabad vitáktól, és „bizonyos mennyiségű valótlan állítás elkerülhetetlen a különböző nézetek nyílt és erőteljes kifejezésekor”.³⁶ A kormányzat (jogalkotó) nem bizonyította és nem is tudta volna bizonyítani azt, hogy a valótlan állítással szembeni beszéd, például a nyilvános nevetségessé tétel, miért nem elegendő az előidézett sérelem orvoslására.

Mindez nem jelenti azt, hogy bizonyos helyzetekben ne lenne megengedhető tiltani a valótlan tényállításokat, de az általános tilalom a szólásszabadság amerikai doktrínája értelmében feltételezhetően alkotmányellenes lenne. Angliában az amerikaihoz hasonló törvényjavaslatot tárgyalt a parlament [Awards for Valour (Protection) Bill], de egyelőre a Lordok Háza nem fogadta el azt.³⁷

Hírnévvédelem

Az emberi személyiség jogi védelmének egyik legfontosabb területe az egyén külső, társadalmi megítélésének kedvezőtlen és jogellenes változását megakadályozni kívánó hírnév- és becsületvédelem, avagy a rágalmazással foglalkozó jog. E szabályok azt célozzák, hogy a nyilvánosság előtt megjelenő vélemény ne rombolja le alaptalanul az egyénről alkotott képet, elsősorban valótlan tényállításokkal. E kérdésben az egyes államok megközelítése jelentősen eltér, de a nyugati jogrendszerek közös kiindulópontja a közügyekben folytatott vita erőteljes védelme, így a közéleti szereplők személyiségi jogainak védelme háttérbe szorul a szólásszabadsághoz képest.

A közéleti szereplők személyiségvédelmének határait elsősorban a bírósági döntések alakítják. Ennek legekleatásabb példája a *New York Times v. Sullivan* ítélet,³⁸ amelyben az amerikai Legfelső Bíróság a közéleti vita szabadságát védő

³⁵ The United States v. Alvarez 567 US 709 (2012).

³⁶ Uo. 718.

³⁷ Awards for Valour (Protection) Bill [HL] 2017-19.

³⁸ New York Times v. Sullivan 376 US 254 (1964).

új mércét határozott meg: a döntés értelmében a választott köztisztviséget viselők csak akkor perelhetnek sikerrel a megbízatásukkal kapcsolatban tett, hírnevüket sértő állítások közzététele esetén, ha bizonyítják, hogy a közlő rosszhiszemű volt, azaz tudta, hogy az állítás valótlan, vagy azért nem tudott a valótlanságáról, mert igazságtartalmának vizsgálatakor súlyosan gondatlanul járt el.³⁹

A New York Times-döntés alapján tehát a jogsértés megállapításához elegendő a súlyos gondatlanság is (amelynek bizonyítása persze nehéz), míg az Alvarez-döntés a szándékos hazugságot is védelem alá helyezi. Ha az Alvarez-döntést megalapozta a hazugsággal szembeni beszéd lehetősége, akkor ugyanez a közéleti szereplők rágalmazásánál is fennálló lehetőség, ahogyan arra Cass Sunstein rámutat, aki a két döntés között feszültséget lát.⁴⁰ (Nem szól azonban arról, hogy a valótlansággal okozott sérelem jellege a két esetben eltér: a rágalmazás személyiségi jogot sért, a kitüntetéssel kérdés a jóval elvontabb közérdeket, közrendet sérti.)

A rágalmazáson kívül a lelki (érzelmi) szenvedés szándékos okozásának *tortja* is alkalmas lehet a személyiség védelmére, azonban a Legfelső Bíróság ítélete a közszereplők számára igencsak leszűkítette használatának lehetőségét. A Hustler Magazine v. Falwell ítélet szerint ellentétes volna az Első Alkotmánykiegészítéssel, ha a közéleti szereplőkkel kapcsolatos megnyilvánulások alapján jogi felelősség lenne megállapítható, pusztán mert a közlőnek szándékában állt megsérteni az illetőt, vagy mert egyéb ártó szándékkal tette közzé véleményét.⁴¹ A sérelem és a felháborodás önmagában még nem alapozza meg a szólásszabadság korlátozását. A bíróság döntését megfogalmazó William Rehnquist főbíró kiemelte, hogy „a valótlan állítások különösen értéktelenek, összeférhetetlenek a gondolatok piacának igazságkereső szerepével”,⁴² de az ítélet szerint a tényállításnak nem minősülő vélemények szélesebb körben védettek.

A tényállítások és vélemények elhatárolása tehát alapkérdés a szólásszabadság határainak megvonásánál, és a valótlan tényállítások korlátozása szigorúbb lehet, mint a sértő véleményeké.

A rágalmazás törvényi és *common law* szabályai keverednek az angol jogban. A felelősség alóli, törvényben meghatározott mentesülés lehetőségét a Reynolds v. Times Newspapers ügyben⁴³ született ítélet tágtotta ki. A döntés értelmében a szólásszabadság védelmét bizonyos feltételekkel ki kell terjesztetni azokra az esetekre, amikor a beszélő közérdeklődésre számot tartó témában téves állításokat tesz közzé. Ez a New York Times-szabálynál sokkal kevésbé erőteljes védelmet biztosít a közügyek vitatásának, és a közlés körülményeinek esetről

³⁹ Uo. 279–280.

⁴⁰ Cass R. Sunstein: *Falsehoods and the First Amendment*. 2019. 20.

⁴¹ Hustler Magazine v. Falwell 485 US 46 (1988).

⁴² Uo. 52.

⁴³ Reynolds v. Times Newspapers Ltd. [2001] 2 AC 127.

esetre való mérlegelését teszi szükségessé. A *Jameel v Wall Street Journal* ügyben⁴⁴ a Lordok Háza kimondta, hogy egy vitatott publikációnak nemcsak közüggel kapcsolatban állónak, hanem felelősségteljesnek és tisztességesnek is kell lennie.⁴⁵ A *Flood v. Times Newspapers* ügyben⁴⁶ pedig a Legfelső Bíróság megállapította, hogy ha a sajtó közüggel kapcsolatban tudósít, és a „felelős újságírás” mércéjét betartja, akkor a valótlan állítások közzététele is jogszerűnek minősülhet.

A Defamation Act 2013 jelentős változást hozott a szabályozásban. A törvény mentességet biztosít a közérdekű ügyekkel kapcsolatos állítások vonatkozásában, aminek feltétele, hogy a közlést megalapozottan gondolja azt, hogy a közlemény nyilvánossá tétele a közérdeket szolgálja.⁴⁷ Szintén a közérdeket szolgálja az „összinte vélemény” védelme,⁴⁸ annak ellenére, hogy a védelemnek nem feltétele, hogy a vélemény közérdekű ügyre vonatkozzon. Az összevont vélemény mentesülési okként csak akkor alkalmazható, ha a vélemény ténybeli alappal rendelkezik, amelynek valósága igazolható, és a közlő jóhiszeműen járt el.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) a kérdéssel kapcsolatban a közös európai elvek kialakítására törekszik. A személyiségi jogok érvényesíthetőségének ellenében, a közéleti vita nyíltságának javára első ízben a *Lingens v. Austria* ügyben ítélt a testület.⁴⁹ Az EJEB úgy határozott, hogy egyfelől az értéktételek esetében a valóság bizonyítása nem követelhető meg, másfelől a politikusok becsület- vagy hírnévsértő kifejezésekkel szembeni tűréshatárának jóval tágabbnak kell lennie, mint másokénak.

Népi társaság tagadása

Az Európai Unió (EU) Tanácsának a rasszizmus és idegengyűlölet visszaszorítását célzó kerethatározata szerint az Unió tagállamaiban egységesen tiltani kell az emberiség elleni, háborús bűncselekmények, népi társaság tagadását is.⁵⁰ Az EU legtöbb tagállamában törvény tiltja a nemzetiszocialista rendszer által elkövetett

⁴⁴ *Jameel v. The Wall Street Journal Europe* (No. 2) [2006] UKHL 44, [2007] 1 AC 359.

⁴⁵ Uo. 53. bek. Ld. még *Flood v. Times Newspapers Ltd.* [2012] UKSC 11; John Campbell: The law of defamation in flux: Fault and the contemporary commonwealth accommodation of the right to reputation with the right of free expression. In Koltay András (szerk.): *Media freedom and regulation in the new media world*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014.

⁴⁶ *Flood v. Times Newspapers Ltd.* [2012] UKSC 11.

⁴⁷ Defamation Act 2013, 4. cikk; James Price – Felicity McMahon (szerk.): *Blackstone's guide to the Defamation Act 2013*. Oxford, Oxford University Press, 2013. 61–79.

⁴⁸ Defamation Act 2013, 3. cikk.

⁴⁹ *Lingens v. Austria* no. 9815/82, 1986. július 8-i ítélet.

⁵⁰ A Tanács 2008/913/IB kerethatározata (2008. november 28.) a rasszizmus és az idegengyűlölet egyes formái és megnyilvánulásai elleni, büntetőjogi eszközökkel történő küzdelemről.

emberiesség elleni bűncselekmények tényének tagadását, kétségbe vonását, jelentőségének bagatellizálását.⁵¹

Strasbourgban nem ítélték a szólásszabadság megsértésének azokat az eseteket, amikor a holokaust tagadását törvénnyel tiltó tagországban e szabályok alapján vontak felelősségre valakit. A Witzsch v. Germany ügyben az EJEB befogadhatatlannak nyilvánította a kérelmet,⁵² mert a kérelmező véleményét az Egyezmény 17. cikke kivonta a szólásszabadság védelme alól. A Bíróság ezen álláspontját megerősítették az újabb döntései, amelyekben szintén befogadhatatlannak nyilvánította a holokausttagadás miatt elítéltek kérelmeit.⁵³ A Lehideux and Isorni v. France ügyben nyilvánvalóvá vált az is, hogy a strasbourgi bíróság csak a holokaust tényeinek tagadását vonja ki a véleménysszabadság védelmi köre alól, egyéb történelmi tények nem élvezik ezt a megkülönböztetett bánásmódot.⁵⁴ Ez azt jelenti, hogy a holokausttagadás esetében az általános gyűlöletbeszéd mércéit alacsonyabbra lehet helyezni.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága Nagytanácsának a Perinçek v. Switzerland ügyben megfogalmazott érve szerint a holokausttagadás – alapvetően rasszista és antiszemita jellege miatt – anélkül büntethető, hogy megfelelné az „izgatás” vagy a „felkavarás” elemnek:

„A bíróság számára annak igazolása, hogy a [holokaust] tagadását bűncselekménynek nyilvánítja, nem annyira azon nyugszik, hogy az egy világosan megalapozott történelmi tény, hanem azon, hogy a történelmi kontextus szempontjából az érintett államokban [...] ennek tagadását, még akkor is, ha azt pártatlan történelmi kutatásnak álcázzák, változatlanul úgy kell tekinteni, mint ami demokráciaellenes ideológiát és antiszemitizmust jelent.”⁵⁵

A Nagykamara szerint az örmény népiirtás tagadásának általánosságban nincs ilyen hatása.⁵⁶ Ha a valótlan kijelentés alkalmas az egyes társadalmi csoportok elleni gyűlölet felkeltésére, gyűlöletre uszít, akkor a gyűlöletbeszédet tiltó szabályok alapján büntethető,⁵⁷ de önmagában a tényállítások valótlansága ehhez nem elegendő.

Az amerikai megközelítés szerint a népiirtások vagy kifejezetten a holokaust tagadásának szankcionálása összeegyeztethetetlen a szólásszabadsággal.⁵⁸

⁵¹ Ld. a francia Gayssot-törvény (1990. július 13., amely az 1881-es sajtótörvényt módosította egy új 24. cikk beiktatásával) és a német StGb. §130(3).

⁵² Witzsch v. Germany, no. 7485/03 2005. december 13-i döntés.

⁵³ Ld. pl. Garaudy v. France, no. 65831/01, 2003. június 24-i döntés.

⁵⁴ Lehideux and Isorni v. France, no. 55/1997/839/1045, 1998. szeptember 23-i ítélet.

⁵⁵ Perinçek v. Switzerland [GC], no. 27510/08, 2015. október 15-ei ítélet, 243. bek.

⁵⁶ Uo. 244. bek.

⁵⁷ Katsirea (2018): i. m. 20; Public Order Act 1986, Part 3.

⁵⁸ Russell L. Weaver – Nicolas Delpierre – Laurence Boissier: Holocaust denial and governmentally declared ‘truth’: French and American perspectives. *Texas Tech Law Review*, 41. (2009), 2. 512–516; Kevin Saunders: *Free expression and democracy: A comparative analysis*. Cambridge, Cambridge University Press, 2017. 110–117.

Az Egyesült Királyság sem teljesítette az EU követelményét, amelyet a 2008-as kerethatározat rögzített, és nem tiltja a holokausztagadását. Erre maga a kerethatározat adott lehetőséget, amikor rögzítette, hogy a tagállamok saját alkotmányos hagyományait, illetve az egyesülési jogra, sajtószabadságra, valamint a szólásszabadságra vonatkozó alapvető elveiket, szabályait nem kötelesek csorbítani, a kerethatározatból fakadó intézkedések ezekre tekintettel lehetnek.⁵⁹

A legtöbb EU-tagállam nem élt a kibúvó ezen lehetőségével, de ezzel együtt is állítható, hogy a holokausztagadás vagy az akár más népiptások tagadásának tilalma a szólásszabadság európai doktrínájából is kilóg: nem illeszkedik a gyűlöletbeszéd tiltó, a közrendet védő egyéb szóláskorlátozásokhoz. Egy kiemelt jelentőségű tragikus történelmi eseménysorozat emlékének megőrzését szolgálja, egyszerre valós – és büntetőjogi eszközökkel érvényesített – korlátozásként és szimbolikus jelleggel.⁶⁰ Amíg a gyűlölködés általános tilalma a legtöbb európai államban feltételez valamiféle hatást, amelyet a gyűlölködő kijelentés kivált (a gyűlölet mértékének növekedését, a megsértett közösségre leselkedő veszély kialakulását), addig a holokausztagadása akkor is büntethető, ha hatástalan marad.

Ennek magyarázata a különleges helyzet egyedi kezelésében rejlik. Ezért, amikor amerikai szerzők e példát a szólásszabadság európai felfogásának illusztrálására felidéznek – jobbára a súlyos szabadságkorlátozás által kiváltott riadalommal szavaikban –, akkor valójában a szólásszabadság egy periferiális rész kérdésének jelentőségét nagyítják fel: a holokausztagadás tilalma az európaiak szerint sem paradigmátikus esete a szólásszabadságkorlátozásnak, és nem lesz belőle „csúszós lejtő”, azaz a nyilvános kommunikáció további korlátozása sem. Ezért ez a típusú korlátozás, bár egy valótlán tény állítását önmagában a valótlanság miatt szankcionálja, nem visz közelebb a *fake news* problematika megnyugtató jogi rendezéséhez sem.

Választási eljárások és politikai reklámok

A választási kampányok során tett kijelentésekre számos specifikus szabály vonatkozik. Ezeknek kettős céljuk lehet. Egyfelől a kampányban folytatott kommunikáció erőteljes védelme: a szólásszabadság legszigorúbban védett belső magja a politikai beszéd, és ami egy kampányban hangzik el, az a demokrácia működésével, a demokratikus eljárásokkal a lehető legszorosabban függ össze. Másfelől ezen eljárásokat védeni is kell, hogy egy-egy jelölt vagy közösség, párt

⁵⁹ 2008/913/IB kerethatározat, 7. cikk 2. bek.

⁶⁰ Lawrence Douglas: Policing the past: Holocaust denial and the law. In Robert C. Post (szerk.): *Censorship and silencing: Practices of cultural regulation*. Los Angeles, Getty Research Institute for the History of Art and the Humanities, 1998. 69–71.

ne torzítsa el a demokratikus döntéshozatal folyamatát, és ne okozzon kárt végső soron a demokratikus rendnek. Nem véletlen, hogy a *fake news* probléma legelősebben választási kampányok (a 2016-os amerikai elnökválasztás, a 2019-es európai parlamenti választás stb.) során vált láthatóvá.

Számos európai ország jogrendje korlátozza a politikai reklámok közzétételét, tekintettel azok mennyiségére, a médiafelületek egyenlő elosztására, a reklámok megrendelőire vagy a rájuk fordítható pénzösszeg korlátozására. Ennek fő célja az egyenlő feltételek biztosítása a nagyobb anyagi erőforrásokkal rendelkező pártok és jelöltek kárára, a többiek érdekében.

A brit Communications Act 2003 a televízióban és rádióban tiltja a politikai reklámok közzétételét. Kampányidőszakban az egyes politikai pártok műsoridőt kapnak álláspontjuk bemutatására. A politikai pártok műsorainak közzétételét a médiahatóság, az Ofcom felügyeli, és meghatározza a rendelkezésre álló műsoridő hosszát is.⁶¹

A politikai reklámok általános tilalmának (vagy más országokban: korlátozásának) indoka lehet még a választók megkímélése a valótlan állításokkal történő találkozástól. Az Animal Defenders International ügyben Lord Bingham ezt egyértelművé is tette. Álláspontja szerint a választópolgároknak joguk van „az elfogult politikai reklámok lehetséges ártalmaival szembeni védelemre”. Ez a felfogás *imply*-cite elutasítja Mill megközelítését a valótlan állítások hasznáival kapcsolatban,⁶² és ellentétes az amerikai szólásszabadság-doktrínával is. A szabályozás fókuszálása a műsorszolgáltatásra, annak szigorú szabályozása pedig némileg idejéért, tekintve az online kommunikáció egyre növekvő jelentőségét.

A kampányt folytató politikusok beszéde szintén korlátozás alá eshet. A brit Representation of the People Act 1983 tiltja a választás eredményének befolyásolási szándékával valótlan tényállítások tételét – aki egy jelölt személyére vagy magatartására vonatkozóan ilyet tesz, az jogsértést követ el, kivéve, ha bizonyítja, hogy abban a hiszemben volt, hogy az állítások igazak, és erre észszerű alapja is volt.⁶³ A kampány során történő jóhiszemű joggyakorlás, beleértve a szándékos hazugságok tilalmát, az európai szólásszabadság-doktrína szerint előírható. Hasonlóan széles körű tilalom az Amerikai Egyesült Államokban vélhetőleg alkotmányellenes lenne.⁶⁴ A legújabb technológiák előidézte veszélyek mindenesetre máris jogalkotást generáltak: Kalifornia állam választási kódexe bünteti a jelöltekről készített *deep fake* videók választási kampányok során történő készítését, terjesztését és közzétételét.⁶⁵

⁶¹ Communications Act 2003, 319. szakasz 2. bek. g) pont, 321. szakasz 2. bek. és 333. szakasz.

⁶² Wragg (2013): i. m. 369–370.

⁶³ Representation of the People Act 1983, 106. szakasz (False statements as to candidates).

⁶⁴ Ld. Susan Anthony List v. Driehaus 134 US 2334 (2014). Ld. még Katsirea (2018): i. m. 28.

⁶⁵ Election Code, State of California, 20010. szakasz.

Reklámszabályozás és fogyasztóvédelem

Lewis Powell bíró szavaival a „kereskedelmi beszéd” „olyan kifejezés, amely kizárólag a közlő és a közlés címzettjeinek gazdasági érdekeivel kapcsolatos”.⁶⁶ Ehhez képest manapság a jogrendszerek – a szólásszabadság szempontjából – tágabban értelmezik a kereskedelmi kommunikáció védelmét aláátmasztó érdekeket, így az ilyen kifejezéseknek is szélesebb körű védelmet biztosítanak.

Az amerikai Legfelső Bíróság a *Valentine v. Chrestensen* ügyben⁶⁷ még aggály nélkül helyezte a szólásszabadság hatókörén kívülre a kereskedelmi kommunikációt. A változást a *Virginia State Board of Pharmacy v. Virginia Citizens Consumer Council* ügyben⁶⁸ született döntés hozta: Harry Blackmun bíró véleményéből kitűnik, hogy a testület nagy súlyt helyezett a fogyasztók és a társadalom szabad információáramláshoz fűződő érdekeire. A reklám ugyanis nem kizárólag a reklámozó, hanem a címzett érdekeit is szolgálhatja, ezért a valós, tisztességes kereskedelmi kommunikáció védeltségét élvez. Az ügyben a Bíróság általános érvennyel megállapította, hogy „a kereskedelmi vagy egyéb célú valótlán beszéd soha nem volt önmagában védett”, azaz a védelem igazolása érdekében egyéb érveket is fel kell sorakoztatni. A kereskedelmi céllal közzétett, valótlán, megtévesztő állítások nem kaphatnak alkotmányos védelmet.

Ez az európai fogyasztóvédelmi szabályokból is következik.⁶⁹ Angliában ilyen jellegű tilalmat állít fel a *Consumer Protection from Unfair Trading Regulations* 2008.⁷⁰ A csalást pedig a büntetőjogi szabályok általános értelemben tiltják, lásd például a *Fraud Act* 2006-ot.⁷¹ A brit BCAP Code (Code of Broadcast Advertising) a műsorszolgáltatásban közzétett reklámozásra vonatkozó szabályozást rögzíti, a CAP Code (Code of Non-Broadcast Advertising and Direct and Promotional Marketing) pedig a nem műsorszolgáltatásban megjelenő reklámokkal kapcsolatos szabályokat tartalmazza. A kódexek alapelve a reklámok tekintetében az, hogy tartalmuk legyen „jogszerű, illő, tisztességes és valós”. Az Advertising Standards Authority által elfogadott és felügyelt kódexek hatálya a kereskedelmi reklámokra terjed ki, a politikaiakra nem.

⁶⁶ *Central Hudson Gas and Electric Corp. v. Public Service Commission of New York* 447 US 557, 561 (1980).

⁶⁷ *Valentine v. Chrestensen* 316 US 52 (1942).

⁶⁸ *Virginia State Board of Pharmacy v. Virginia Citizens Consumer Council* 425 US 748 (1976).

⁶⁹ Az Európai Parlament és a Tanács 2005/29/EK Irányelve (2005. május 11.) a belső piacon az üzleti vállalkozások fogyasztókkal szemben folytatott tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatairól („Irányelv a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokról”), 6–7. cikkek.

⁷⁰ *Consumer Protection from Unfair Trading Regulations* 2008, 5. szakasz.

⁷¹ *Fraud Act* 2006, 2. szakasz.

Az EJEB a Markt Intern and Beermann v. Germany ügyben hozott döntésében mondta ki először azt, hogy a tisztán kereskedelmi érdekeket szolgáló, tehát a közélet vitáiban részt nem vevő hirdetések, reklámok is a szólásszabadság védelmét élvezik.⁷² Ugyanakkor ez a védelem alacsonyabb szintű, mint a politikai beszédé. Azonban a kereskedelmi kommunikáció is kapcsolódhat a közügyek vitájához, és akkor már más mérce szerint ítéendő meg, a Bíróság ítéletei alapján például az éjjel-nappali állatorvosi ellátásról folytatott vita közügy,⁷³ ahogyan az abortusz kérdése is egyértelműen az, a magzatelhajtásra előírt teljes reklámtilalom pedig egyezményesértő.⁷⁴

Emellett egy csomagküldő cég tisztességtelen üzleti gyakorlatának bemutatása közügy, így a róla szóló, hirdetés formájában megjelenő cikk érdemes a szólásszabadság védelmére.⁷⁵ Hasonlóképpen a mikrohullámú sütőkről írt cikkben a rákbetegség lehetséges kockázatára való figyelmeztetés a közvitában részt vevő álláspont, így közzététele még kellő tudományos alátámasztás nélkül is meg van engedve, és nem ütközhet a versenyjogi előírásokba.⁷⁶ Ugyanakkor a tisztességtelen magatartás, a valótlan állítások közzététele a reklámokban még közügyekkel kapcsolatban sem megengedett.⁷⁷

A Mouvement Raëlien Suisse v. Switzerland ügy⁷⁸ a vallási, világnézeti tartalmat hordozó reklámok kérdését érintette. A kérelmező által közzétenni kívánt közterületi reklámplakát nem kifejezetten vallási, de mindenképpen világnézeti tartalmú volt: földönkívüli lényeket és repülő csészعالjakat ábrázolt, amellyel a kérelmező egyesületre kívánták volna felhívni a figyelmet. Az egyesület filozófiája isten- és vallásellenes volt, az egyenlőséget biztosító demokrácia helyett egy új, az egyéni intelligencián alapuló világrend ötletét kívánták népszerűsíteni, amelyet az emberi klónozás bevezetése támogatna. A svájci hatóságok és bíróságok a reklám erkölcstelen jellegére hivatkozva tiltották meg a kihelyezését. A strasbourgi bíróság szerint viszont az tartalmilag közelebb állt a kereskedelmi célú, mint a közéleti, politikai reklámokhoz.⁷⁹ A részes államok döntési mozgásterére alapozva az EJEB nem tekintette a tilalmat a szólásszabadság megsértésének. A valótlan tartalmú reklámok közzététele tehát a fogyasztóvédelmi szabályozáson túlmenően is korlátokba ütközhet.

⁷² Markt Intern and Beermann v. Germany, no. 3/1988/147/201, 1989. október 25-i ítélet, 36. bek.

⁷³ Barthold v. Germany, no. 10/1983/66/101, 1985. február 25-i ítélet.

⁷⁴ Open Door Counselling and Dublin Woman v. Ireland, no. 64/1991/316/387–388., 1992. szeptember 23-i ítélet.

⁷⁵ Markt Intern and Beermann v. Germany.

⁷⁶ Hertel v. Switzerland, no. 59/1997/843/1049, 1998. augusztus 25-i ítélet.

⁷⁷ Jacubowski v. Germany, no. 7/1993/402/480, 1994. május 26-i ítélet.

⁷⁸ Mouvement Raëlien Suisse v. Switzerland, no. 16354/06, 2012. július 13-i ítélet.

⁷⁹ Uo. 62. bek.

A médiaszabályozás eszköztára

A médiapluralizmus elve

A televíziókra, rádiókra, lekérhető audiovizuális és rádiós médiaszolgáltatásokra vonatkozó szabályozás közvetett eszközökkel igyekszik kiigazítani a valótlan-ságok közzététele miatt eltorzult nyilvános kommunikációt. Általában véve elmondható, hogy ezek az eszközök a Mill-féle „több beszéd” elvvel összhangban minél több különféle állításnak, véleménynek igyekeznek helyet adni a közügyeket érintő vitákban.

A médiapluralizmus elvi követelménye értelmében a médiapiac egészének biztosítania kell a bemutatott nézetek, vélemények és általában a tartalomkínálat sokféleségét, illetve meg kell teremtenie azok egyensúlyát.⁸⁰ Ez első-sorban az állam számára keletkeztet feladatot a médiapiac szabályozása tekintetében; e szabályok főként a hagyományos műsorszolgáltatást: a televíziós és a rádiós szolgáltatásokat érintik.

A válaszadási jog

A jogalkotó a válaszadás joga alapján a médiaszolgáltató tartalmát érintő hozzáférést nem valamilyen külső körülmény, hanem a szolgáltató által (korábban) közzétett tartalom miatt biztosítja. Az Audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló irányelv⁸¹ 28. cikke kötelezővé teszi, hogy az EU tagállamai olyan szabályozást alkossanak a televíziós műsorszolgáltatás tekintetében, amely megfelelő jogorvoslatot nyújt a hamis tény közlésével személyiségi jogaiban sértett személyeknek. Ilyen szabályok Európá-szerte ismertek, és jellemzően a nyomtatott és az online sajtót is kötelezik.⁸²

Angliában nincs a médiában általánosan érvényesülő válaszjog. Ez azonban nem jelenti azt, hogy bizonyos körben ne léteznének ahhoz nagyban hasonló vagy hasonló eredményt hozó előírások. A nyomtatott és az internetes sajtó-val szembeni panaszokat vizsgáló önszabályozó testület, az IPSO kódexének

⁸⁰ L. Ewa Komorek: *Media pluralism and European law*. New York, Wolters Kluwer, 2012.

⁸¹ Az Európai Parlament és a Tanács 2010/13/EU irányelve (2010. március 10.) a tagállamok audiovizuális médiaszolgáltatások nyújtására vonatkozó egyes törvényi, rendeleti vagy közigazgatási rendelkezéseinek összehangolásáról.

⁸² Kyu Ho Youm: The right of reply and freedom of the press: An international and comparative perspective. *George Washington Law Review*, 76. (2008), 4. 1017–1064; Andrei Richter: Fake news and freedom of the media. *Journal of International Media & Entertainment Law*, 8. (2018–2019), 1. 14–19; Koltay András: The right of reply in a European comparative perspective. *Acta Juridica Hungarica*, 54. (2013), 1. 73–89.

1. iii) pontja értelmében a sajtó köteles biztosítani a válasz lehetőségét, amennyiben közleménye jelentős mértékben pontatlan volt, és a panaszos megkeresése észszerű alapokon nyugszik. A BBC műsorkészítési irányelvei (Producers' Guidelines, 5. szakasz) nem jogi kötelezettségeket, sokkal inkább médiaetikai elvárásokat tartalmaznak, és részletesen tárgyalják a válaszadási jog kérdését.

A közéleti személyiségek hírnévvédelmének, a rágalmozás *tort*jának határait a korábbiaknál jóval szűkebbre vonó *common law* szabályai is utaltak a válaszjog közvetett elismerésére. Az e körben jelentős Reynolds-ügyben⁸³ a Lordok Háza ítélete meghatározta a „felelős újságírás” hozzátvetőleges kritériumait – az ezeknek való megfeleléssel a sajtó még hírnévsértő, hamis állítás közzététele esetén is mentesülhet a felelősség alól. Ezen ismérvek alapján a mentesülés megállapításakor figyelembe kell venni azt is, hogy a felperes kapott-e lehetőséget az álláspontja kifejtésére, vagy hogy a megjelent cikk vagy közzétett információ tartalmazta-e az ő álláspontját az adott kérdésről. A Defamation Act 2013 [4. szakasz (6) bekezdése] eltörölte a Reynolds-szabályt mint a felelősség alóli *common law* kimentési okot, de az ott meghatározott szempontok a bírói mérlegelés során és a törvényi rendelkezés alkalmazásakor figyelembe vehetők.

A válaszadás jogának az Emberi Jogok Európai Egyezménye 10. cikkével való összeegyeztethetőségét az EJEB több döntésében is megerősítette.⁸⁴ A Melnychuk v. Ukraine ügyben megállapította, hogy e jog biztosítása a kérelmező szólásszabadságának részét képezi:⁸⁵ nem a sérelmes tartalmat közzétevő újság kiadójának sajtószabadságát csorbítja, hanem – éppen ellenkezőleg – olyan eszköz, amely a panaszosnak az őt ért támadás fórumán teszi lehetővé szólásszabadsága gyakorlását. A Kaperzyński v. Poland ügyben leszögezték, hogy:

„A Bíróság álláspontja szerint a helyreigazítás vagy válasz közzétételének jogi kötelezettsége a nyomtatott sajtó által gyakorolt véleménynyilvánítási szabadság jogi kereteinek normális eleme. [...] Valójában a Bíróság már korábban kimondta, hogy a válaszadás joga a véleménynyilvánítás szabadságának fontos elemeként az Egyezmény 10. cikkének hatálya alá tartozik. Ez annak szükségéből fakad, hogy ne csupán a hamis információt lehessen megcáfolni, hanem a véleménypluralizmus is biztosítható legyen, különösen az olyan nagy érdeklődésre számot tartó kérdésekben, mint az irodalmi vagy a politikai viták.”⁸⁶

A válaszadás jogát illető első jelentős döntését a Legfelső Bíróság a Red Lion Broadcasting v. FCC ügyben⁸⁷ hozta. A Bíróság vizsgálta az FCC pártatlansági

⁸³ Reynolds v. Times Newspapers Ltd. [2001] 2 AC 127.

⁸⁴ Elsőként ld. Ediciones Tiempo S. A. v. Spain, no. 13010/87, 1989. július 12-i döntés.

⁸⁵ Melnychuk v. Ukraine, no. 28743/03, 2005. július 5-i döntés.

⁸⁶ Kaperzyński v. Poland, no. 43206/07, 2012. április 3-i ítélet, 66. bek.

⁸⁷ Red Lion Broadcasting v. Federal Communications Commission 395 US 367 (1969).

doktrínáját, amely előírta, hogy a műsorszolgáltatók közvetítsenek egyes, közérdeklő kérdésekről folytatott vitákat, és e kérdésekben minden fél álláspontját pártatlanul mutassák be. Az előírás a válaszadás jogának sajátos elemét tartalmazta: ha a vitás ügy ismertetésekor valakit – „egy azonosítható személyt vagy csoportot a jóhiszeműségével, jellemével, tisztességével vagy hasonló személyes jellemzőjével kapcsolatos” – támadás ért, akkor biztosítani kellett a megvádolt félnek a válaszadás lehetőségét. Ugyanez a kötelezettség állt fenn azokban az esetekben, amelyekben politikai jelölt nézeteit támogatták vagy támadták meg, azaz a műsorszolgáltatónak a vetélytárs jelölt, illetve a támogatott jelöltet ellenzők számára kellett válaszadási lehetőséget biztosítania. A Legfelső Bíróság egyhangúlag helybenhagyta a szabályt.

Ennek fényében talán meglepő, hogy mindössze öt évvel később a Bíróság – ismét egyhangúlag – elvetette azt a floridai rendelkezést, amely a nyomtatott sajtótól megkövetelte, hogy adja meg a válasz lehetőségét azoknak a politikusi hivatalra jelölteknek, akiket személyes tulajdonságaik vagy hivatali tevékenységükkel kapcsolatosan vád ért.⁸⁸ A Bíróság ítélete az autonóm sajtónak kedvezett:

„[E]gy olyan jogorvoslat megvalósítása, mint a hozzáférés kikényszeríthető joga, szükség-szerűen szembe megy az Első Alkotmánykiegészítés határozott előírásaival. [...] A probléma ez esetben az, hogy a szerkesztők és kiadók arra kényszerülnek, hogy közöljék azt is, amiről a »józan ész« az ellenkezőjét diktálja nekik. A floridai törvény ugyanolyan értelemben utasításként működik, mint [az újságnak] egy meghatározott anyag közlését megtiltó törvény vagy jogszabály. [...] A floridai törvény, mivel bitorolja a szerkesztői hatáskört, nem teszi világossá az Első Alkotmánykiegészítés határait.”

A Miami Herald-döntést számos kommentátor a sajtószabadság győzelmeiként ünnepelte, és megrótt a Bíróságot a Red Lion-ügyben elkövetett végzetes hibája miatt.⁸⁹ Úgy érveltek, hogy a szabad médiapiac még a hatalmas kudarcai ellenére is jobb, mint az, amelyet egy állam szabályoz. Más szerzők a Red Lion-döntést üdvözlnek, és a Miami Herald-döntést tartják rossznak. Számukra annak biztosítása, hogy a közéleti kérdésekben a vélemények széles körét kell bemutatni, elengedhetetlen a demokrácia működéséhez, és a cél indokolhatja az állami beavatkozást.⁹⁰

⁸⁸ Miami Herald Publishing Co. v. Tornillo 418 US 241 (1974).

⁸⁹ A terjedelmes irodalomból vett maroknyi példáért ld. Kenneth A. Karst: Equality as a central principle in the First Amendment. *University of Chicago Law Review*, 43. (1975–1976), 1. 20–68; Vincent Blasi: The checking value in First Amendment theory. *American Bar Foundation Research Journal*, 2. (1977), 3. 521–649; C. Edwin Baker: *Human liberty and freedom of speech*. Oxford, Oxford University Press, 1989.

⁹⁰ Cass R. Sunstein: A New Deal for speech. *Hastings Communications and Entertainment Law Journal*, 17. (1994–1995), 1. 137–160; Charles W. Logan: Getting beyond scarcity: A new paradigm for assessing the constitutionality of broadcast regulation. *California Law Review*, 85. (1997), 6. 1687–1747; Jerome A. Barron: Rights of access and reply to the media in the United States today. *Hastings Communications and Entertainment Law Journal*, 25. (2003), 1. 1–20.

A kiegyensúlyozott tájékoztatás kötelezettsége

A médiapluralizmus megvalósulását támogató szabályok közül a kiegyensúlyozott tájékoztatás követelménye érdemel említést, amelynek alapján a tájékoztató műsorokban elfogulatlanul kell beszámolni a közügyekről. A szabály a televíziókra és a rádiókra vonatkozhat, és Európa számos államában érvényesül.⁹¹

A brit Communications Act 2003 alapján⁹² valamennyi műsorszolgáltató kötelező előírás az egyes műsorszámokban érintett közéleti, politikai témák pártatlan, pontos, tisztességes bemutatása. A törvényben meghatározott általános kötelezettséget az Ofcom által kiadott kötelező erejű kódex (Broadcasting Code) 5. fejezete részletezi. A „kellő pontosság” követelményét az Ofcom számon is kéri a médiaszolgáltatókon, így azok a műsoraikban közzétett valótlan tényállítások kiigazítására kötelesek.⁹³

A szabályozás fenntartása ellen érvelők szerint, mivel a jelenlegi médiavilágban – ellentétben a szabály alkotásakor létezővel – valamennyi érdeklődő számtalan forrásból tájékozódhat, ez a megoldás értelmét veszített, mondhatni anakronisztikus. Ezzel szemben Steven Barnett megjegyzi, hogy amíg a televíziós újságírás elkülöníthető az internetes újságírástól, addig nincs ok a médiumspecifikus szabályok megszüntetésére.⁹⁴ Mike Feintuck szerint pedig mára tévesnek bizonyult az a korábbi feltevés, hogy a szabad, korlátozásmentes médiapiacra a nézetek sokszínűsége automatikusan megjelenik, így létrejön a kiegyensúlyozottság.⁹⁵ Richard Sambrook úgy fogalmaz, hogy ha a „pártatlanság” és az „objektivitás” elvesztette a jelentését, újra fel kell találnunk, vagy alternatív szabályokat kell alkotnunk az újságírás megalapozására, és segítenünk kell közérdekű célja szolgálatában azért, hogy a szabadsághoz és az önkormányzáshoz szükséges tájékoztatást nyújthassa az embereknek.⁹⁶

⁹¹ Ld. pl. a német (Rundfunkstaatsvertrag, § 25–34) és a brit szabályozást [Communications Act 2003, 319. szakasz 2. bek. c) és d) pontok, 319. szakasz 8. bek. és 320. szakasz, Broadcasting Code 5. szakasz].

⁹² Communications Act 2003, 319. szakasz 2. bek. c) és d) pontok, illetve 326. szakasz.

⁹³ Ofcom Broadcasting Code, 5. szakasz. Online: www.ofcom.org.uk/tv-radio-and-on-demand/broadcast-codes/broadcast-code/section-five-due-impartiality-accuracy.

⁹⁴ Steven Barnett: Imposition or empowerment? Freedom of speech, broadcasting and impartiality. In Merris Amos – Jackie Harrison – Lorna Woods (szerk.): *Freedom of expression and the media*. Leiden–Boston, Martinus Nijhoff, 2012. 58.

⁹⁵ Mike Feintuck: Impartiality in news coverage: The present and the future. In Merris Amos – Jackie Harrison – Lorna Woods (szerk.): *Freedom of expression and the media*. Leiden–Boston, Martinus Nijhoff, 2012. 88.

⁹⁶ Richard Sambrook: *Delivering trust: Impartiality and objectivity in the digital age*. Oxford, Reuters Institute for the Study of Journalism – University of Oxford, 2012. 39.

Az online platformok joga

Platformszabályozás az Európai Unióban

A valótlan állítások terjedése a különféle online platformokon a leggyorsabb és egyúttal tömeges mértékű. A közösségimédia-platformokon a hamis információkat – a választási kampányok idejére koncentrálnak az erőket – tudatosan, politikai megfontolásból terjesztik (ellenérdekű politikai erők, az adott állammal szemben fellépő más államok stb.). A platformok egy ideig azzal védekeztek a felelősségük felvetése hallatán, hogy ők semleges szereplői a kommunikációnak.⁹⁷ Valójában aktívan képesek alakítani a felületükön zajló kommunikációt, és annak élénkségéhez, intenzitásához gazdasági érdekeik fűződnek, azaz a valótlan hírek terjedése nem egyértelműen ellentétes érdekeikkel.⁹⁸ Az EU joga szerint az online platformok úgynevezett tárhelyszolgáltatók, amelyeknek a felületeiken megjelenő jogsértő tartalmakért viselt felelőssége korlátozott, de egyáltalán nem kizárt.⁹⁹

Az elektronikus kereskedelmi irányelv szerint, ha a platformok pusztán technikai szolgáltatást nyújtanak, amikor elérhetővé teszik, tárolják vagy továbbítják mások tartalmait (hasonlóan a nyomdához vagy az újságárushoz), akkor – ameddig a jogsértő jellegről nem szereznek tudomást – nem indokolt felelőssé tenni őket a mások által elkövetett jogsértésekért. Az európai megközelítés szerint a jogsértésről való tudomásszerzést követően immár saját mulasztásukért (a jogsértő tartalom eltávolításának elmaradása esetén) felelőssé tehetőek. Az irányelv egyes közvetítő szolgáltatókra a tudomásszerzést követő eltávolítás kötelezettségét rója.¹⁰⁰ Emellett az irányelv azt is rögzíti, hogy a közvetítőknek nem írható elő általános monitorozási kötelezettség a jogsértések ellenőrzésére (15. szakasz).

Ez a felelősségi rendszer önmagában nem feltétlenül vált korszerűtlenné, de egy dolog biztosan megváltozott az irányelv 2000-es elfogadása óta: napjaink online platformjairól egyre kevésbé gondolhatjuk, hogy csupán adattárolást vagy -továbbítást végző, a tartalommal szemben passzív szereplők; bár a tartalmakat továbbra is felhasználóik vagy tőlük független más szereplők állítják elő, a szolgáltatások szelektálnak közöttük, elrendezik, előtérbe helyezik vagy hátrasorolják, saját szempontjaik szerint akár törlik is, vagy rendszerükben elérhetetlenné teszik őket.

⁹⁷ Andrew Marantz: Facebook and the “free speech” excuse. *New Yorker*, 2019. október 31.

⁹⁸ Soros György szerint a Facebook egyenesen azon dolgozik, hogy Trump elnököt újraválasszák. Ld. George Soros: Remove Zuckerberg and Sandberg from their posts. *Financial Times*, 2020. február 18.

⁹⁹ Az Európai Parlament és a Tanács 2000/31/EK irányelve (2000. június 8.) a belső piacon az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások, különösen az elektronikus kereskedelem, egyes jogi vonatkozásairól (Elektronikus kereskedelemről szóló irányelv, Eker. irányelv) 14. cikk.

¹⁰⁰ Uo. 12–14. cikk.

Ez az értesítési és eltávolítási eljárás érvényesül a platformokon megjelenő *fake news* esetében is, de csak azon valótlan hírek eltávolítása merül fel a platform kötelezettségeként, amelyek az adott állam jogrendszere szerint jogsértők (rágalmazók, rémhírkeltők, népiertást tagadnak stb.). Általában véve a valótlan állítás, mivel nem jogsértő, eltávolítási kötelezettség alá sem esik. Hasonlóképp, még ha egy tartalom jogsértő is, de senki nem jelzi ezt a platformnak, akkor annak nincs eltávolítási kötelezettsége.

A „jogsértő” jelleg mibenléte rögtön felvet egy igen lényeges kérdést: az eltávolítási kötelezettség független a jogsértés megállapítására irányuló bírósági vagy más hatósági eljárástól, és a tárhelyszolgáltatónak azelőtt kell cselekednie, hogy ilyen döntés születne, ha egyáltalán indul bármiféle jogi eljárás. A jogsértés tényét tehát saját magának kell eldöntenie, és e döntés egyfelől mentes lesz a jogállami garanciáktól (miközben érintheti a szólásszabadságot is), másfelől arra ösztönzi a kötelezettet, hogy bármely aggályos esetben, saját mentesülése érdekében, a tartalom fennmaradása ellen döntsön. Kétségtől meggyugtatóbb – ugyanakkor a kommunikáció tempójával nehezen összeegyeztethető – lenne, ha csak a bíróság által jogsértőnek kimondott tartalmak eltávolításának elmaradása miatt lenne megállapítható a közvetítői felelősség.¹⁰¹

A jogsértő tartalmak folyamatos, proaktív ellenőrzése (monitorozása) ugyan nem kötelező a platformok számára, az Európai Bíróság a *Glawischnig-Piesczek v. Facebook Ireland* ügyben¹⁰² mégis nyitott efelé egy kiskaput. A döntés szerint az egyszer már bejelentett és annak nyomán eltávolított, de újra megjelenő rágalmazó állítások törlése a platform kötelessége. Ugyanígy a tárhelyszolgáltató „az általa tárolt és a korábban jogellenesnek nyilvánított információval azonos értelmű információk törlésére, vagy az azokhoz való hozzáférés megakadályozására” is kötelezhető. Ez csak mesterséges intelligencia alkalmazásával lehetséges, amelynek használatát a döntés bátorítja, sőt implicite kötelezővé teszi. Ha a döntést tágabb kontextusba helyezzük, akkor a platformok számára a jogsértő *fake news*-zal (vagy bármilyen jogsértő tartalommal) szembeni proaktív fellépés – a monitorozási kötelezettség folytatólagos kizárása mellett is – kötelezettsége rajzolódik ki. A tartalom jogszerűségéről az algoritmusok döntenek, aminek kockázata a szólásszabadság számára meglehetősen nagyok.¹⁰³

¹⁰¹ Christina M. Mulligan: Technological intermediaries and freedom of the press. *Southern Methodist University Law Review*, 66. (2013), 1. 175.

¹⁰² A C-18/18 sz. *Eva Glawischnig-Piesczek kontra Facebook Ireland Limited* ügyben 2019. október 3-án hozott ítélet.

¹⁰³ Elda Brogi – Marta Maroni: *Eva Glawischnig-Piesczek v Facebook Ireland Limited: A new layer of neutrality*. Robert Schuman Centre for Advanced Studies – Centre for Media Pluralism and Media Freedom (CMPF), 2019.

Platformszabályozás az Amerikai Egyesült Államokban

Az Egyesült Államok szabályozása más filozófián nyugszik. A platformok ma szinte teljes immunitást élveznek mások jogsértő tartalmai vonatkozásában. Az amerikai szakirodalom proxicenszúrának,¹⁰⁴ illetve járulékos cenzúrának¹⁰⁵ nevezi azt a jelenséget, amikor a jog a kapuőrök tevékenységét szabályozva, közvetve korlátozza a szólásszabadságot, mintegy a közvetítőkre bízva a piszkos munkát. Seth Kreimer kimerítő, logikus és könnyen követhető leírását adja ennek az érvrendszernek: ha az állam a formális jogi eljárás garanciái nélkül a platformokra bízva annak eldöntését, hogy mi jogszerű, és mi nem, akkor ezzel hátrányosan avatkozik be a szólásszabadság gyakorlásába. E garanciahiány megnyugtató ellenszere az, ha nem kényszerítjük a kapuőröket ilyen döntés meghozatalára, azaz a szabályozás kivonja őket a felelősségre vonhatóság alól.¹⁰⁶

Az 1996-ban hozott Communications Decency Act 230. szakasza írja elő az úgynevezett irgalmas szamaritánus kedvezmény nyújtását az „interaktív számítógépes szolgáltatások” nyújtói számára.¹⁰⁷ A mentesség nem teljes és feltétlen: hogy mikor válik a platform kiadóvá vagy beszélővé, és veszíti el így az immunitást, annak megállapítását a törvény a bírói gyakorlatra bízva. Az immunitás a törvény alapján nem terjed ki a szövetségi szinten megállapított bűncselekményekre, a szellemi alkotásokhoz fűződő jogok megsértésére és a szexuális kizsákmányolás céljával embercsempészetet támogató weboldalakra.¹⁰⁸

Platformszabályozás az uniós tagállamokban

Egyes európai államok nem érik be a platformszolgáltatókat terhelő, az elektronikus kereskedelmi irányelv 14. cikkéből következő eltávolítási kötelezettséggel, hanem azzal párhuzamosan további terheket is rónak rájuk. Ebben a 2018. január 1-je óta hatályos német törvény jár elől.¹⁰⁹ A törvény szerint a hatálya alá tartozó (2 milliónál több németországi felhasználóval rendelkező)

¹⁰⁴ Seth F. Kreimer: Censorship by proxy: The First Amendment, Internet intermediaries, and the problem of the weakest link. *University of Pennsylvania Law Review*, 155. (2006), 1. 11–101.

¹⁰⁵ Felix T. Wu: Collateral censorship and the limits of intermediary immunity. *Notre Dame Law Review*, 87. (2013), 1. 293–349.

¹⁰⁶ Kreimer (2006): i. m. 14–31.

¹⁰⁷ Communications Decency Act 1196, 47 USC 230, 47. cím, I. rész.

¹⁰⁸ Allow States and Victims to Fight Online Sex Trafficking Act of 2017 (FOSTA).

¹⁰⁹ Act to Improve Enforcement of the Law in Social Networks (Network Enforcement Act). 2017. Online: www.bmjv.de/SharedDocs/Gesetzgebungsverfahren/Dokumente/NetzDG_engl.pdf?__blob=publicationFile&v=2.

platformszolgáltatóknak egyes, a törvényben kifejezetten nevesített bűncselekményt megvalósító felhasználói tartalmakat el kell távolítaniuk a rendszerükből. Ilyennek minősülnek többek között a rágalmozó, gyűlöletet keltő, holokauszttagadó, rémhírterjesztést megvalósító tartalmak.¹¹⁰ Ha az érintett tartalom „nyilvánvalóan jogsértő”, akkor az értesítéstől számított 24 órán belül, ha pedig „csak” jogsértő, akkor hét napon belül kell törölni.¹¹¹ Ha ezt a platform elmulasztja, bírságot kaphat, amelynek maximuma (elvben, sokszoros és súlyos mulasztás esetén) 50 millió euró.¹¹²

Egyes nézetek szerint a szabályozás ellentétes az elektronikus kereskedelmi irányelvvel, mert nem egyedi esetekre vonatkozik, hanem általános kivételt képez a szolgáltatások szabad áramlása alól. Az irányelv ráadásul a kivétel tagállami hatóság általi alkalmazásához sürgős helyzetet vár el, a német törvény viszont nem konkrét tartalmakra vonatkozik, így nem is felelhet meg e kritériumnak.¹¹³ A német törvényt a szólásszabadságért aggódók erős kritikája fogadta,¹¹⁴ bár valójában nem megy sokkal messzebb, mint az uniós irányelv, inkább csak pontosítja annak tartalmát, lefekteti a követendő eljárás szabályait, és persze súlyos szankciókkal fenyegeti a platformokat. A szabályozás mindenesetre a gyakorlatban érvényesül, a Facebook is engedelmesen eleget tesz a belőle fakadó kötelezettségeinek.¹¹⁵ A német szabályozás példája is jól mutatja az általános hatályú törvények és a platformokra vonatkozó speciális szabályozás furcsa, nehezen elkerülhető együttélését, és az állami törekvést arra, hogy a platformokat a felhasználói tartalmak megszerzésének bírójává tegyék.

Franciaország a némethez hasonló szabályozást fogadott el, amelynek alapján a platformoknak az értesítésüket követő 24 órán belül el kell távolítaniuk a gyűlöletkeltő bejegyzéseket.¹¹⁶ Hasonló szabályozást készít elő az Egyesült Királyság is, gondosságra kötelezve a platformokat.¹¹⁷ A közzétett fehér könyv egyes, a legsúlyosabb károkat okozó tartalmak esetében már a platformon való közzététel

¹¹⁰ Gesetz zur Verbesserung der Rechtsdurchsetzung in sozialen Netzwerken (Netzwerkdurchsetzungsgesetz – NetzDG) Artikel 1 G. v. 01.09.2017 BGBl. I S. 3352 (Nr. 61), 1. szakasz.

¹¹¹ Uo. 3. szakasz.

¹¹² Uo. 4. szakasz.

¹¹³ Gerald Spindler: Internet intermediary liability reloaded: The new German act on responsibility of social networks and its (in-) compatibility with european law. *Journal of Intellectual Property, Information Technology and E-Commerce Law*, 8. (2017), 2. 167–170.

¹¹⁴ Ld. pl. Human Rights Watch: Germany: Flawed social media law. *Human Rights Watch*, 2018. február 14.

¹¹⁵ Reuters: Facebook deletes hundreds of posts under German hate-speech law. *Reuters*, 2018. július 27.

¹¹⁶ The Guardian: France online hate speech law to force social media sites to act quickly. *The Guardian*, 2019. július 9.

¹¹⁷ *Online harms. White paper*. HM Government, 2019.

megakadályozását is elvárná a szolgáltatóktól (a terrorizmust támogató és a gyermekek szexuális kizsákmányolását megvalósító tartalmak vonatkozásában), más káros tartalmak esetében pedig a tudomásszerzést követő azonnali, átlátható és hatékony fellépést írná elő. Mindezen kötelezettségek betartását független szabályozó testület felügyelné, amely súlyos szankciókat is alkalmazhatna (például bírságot, a szolgáltatás blokkolását, a vezető tisztségviselők felelősségre vonását stb.).

Ajánlások és soft law kezdeményezések európai szinten

Az európai jogrendszerek megengedik a hamis hírekkel szembeni fellépést (a rágalmazással szembeni fellépés vagy a gyűlöletbeszéd, rémhírterjesztés tilalma alapján), a tárhelyszolgáltatói felelősség miatt a platformok pedig kötelezhetők a náluk kifogásolt jogsértő tartalmak eltávolítására, de ezen eszközök önmagukban aligha alkalmasak a helyzet megnyugtató kezelésére. Az EU 2017 óta több dokumentumban is foglalkozott a kérdéssel. E dokumentumokban közös, hogy ajánlásokat fogalmaznak meg a platformszolgáltatók számára a hamis hírekkel szembeni hatékonyabb fellépés érdekében, tehát alapvetően az önszabályozásra építenek, egyúttal óvakodnak az új, kötelező jogi szabályok bevezetésének felvetésétől. Ezzel párhuzamosan érintetlenül hagynák a tárhelyszolgáltatói felelősségnek az elektronikus kereskedelmi irányelvben lefektetett alapjait, így nem várnak el teljes körű előzetes ellenőrzést a platformok szolgáltatóitól. Az államokkal szemben mindenestre szigorúbb elvárásokat fogalmaznak meg, de azok nem a platformok felelősségi szabályainak szigorítását, hanem elsősorban a működésük szorosabb felügyeletét és a tudatos internethasználatot célzó programok bővítését érintik.

A jogellenes tartalmakkal szembeni fellépésről szóló közlemény azonban rögzíti azon kívánságot, hogy a platformok ne csak értesítés esetén, hanem anélkül is, proaktív módon lépjenek fel a jogsértésekkel szemben, ami azonban nem vezethet a felelősség alóli mentesülés elvesztéséhez.¹¹⁸ A közleményt követő ajánlás megerősíti az indokolt esetekben alkalmazott, arányos proaktív intézkedések elvárását, amely a jogellenes tartalmak azonosítása érdekében automatizált eszközök alkalmazását is lehetővé teszi.¹¹⁹

A hamis hírekkel és az internetes félretájékoztatással foglalkozó magas szintű munkacsoport 2018 márciusában tette közzé jelentését.¹²⁰ A jelentés a félre-

¹¹⁸ Communication on tackling illegal content online: Towards an enhanced responsibility of online platforms. 28.9.2017, COM(2017) 555 final. 10., 3.3.1. pont.

¹¹⁹ Commission Recommendation of 1.3.2018 on measures to effectively tackle illegal content online, C(2018) 1177 final. 12., 18. pont.

¹²⁰ *Final report of the High Level Expert Group on Fake News and Online Disinformation*. European Commission, 2018.

tájékoztatást „haszonszerzés vagy szándékos, nyilvánosság előtti károkozás céljából előállított, közzétett és terjesztett helytelen, pontatlan vagy félrevezető információként” határozza meg.¹²¹ A definíció pontos, de a jelentés óvakodik az állami szabályozás kérdésének felvetésétől, és teljes egészében a platformok által önkéntesen alkalmazható és rendelkezésre álló eszközök, lehetőségek áttekintéséből áll.

A Bizottság a magas szintű munkacsoport jelentésére alapozva, rendkívüli sebességgel, már 2018 áprilisában közzétette közleményét az online félretájékoztatás kezelésével kapcsolatban.¹²² E dokumentum megerősíti a platformok által önként alkalmazott eszközök elsődlegességét, egyúttal szelíd erőszakkal együttműködésre próbálja kényszeríteni az érintett szolgáltatókat (egy, a Bizottság által összehívott fórum formájában). Ha az önkéntes vállalások nem lesznek kellően hatékonyak, felmerülhet majd a jogi szabályozás szükségége.¹²³ A platformok önként vállalt kötelezettségeit tartalmazó kódexet (Code of Practice) 2018 őszén fogadták el.¹²⁴

A 2019. tavaszi európai parlamenti választást követően a Bizottság és az Európai Unió külügyi és biztonságpolitikai főképviselője közleményben értékelte azt, hogy mennyire tartották be a platformok a 2018 őszén kiadott bizottsági kódexet és a meghatározott cselekvési tervet.¹²⁵ A dokumentum megállapította:

„A választásokat megelőzően az összehangolt uniós megközelítés elősegítette a felkészültség és a koordináció erősítését a dezinformáció elleni küzdelemben. Az előzetes elemzés szerint hozzájárult a dezinformációs kísérletek nyilvánosság elé tárásához és a választások integritásának megőrzéséhez, a véleménynyilvánítás szabadságának védelmezése mellett. [...] Ennek ellenére még mindig nem lehetünk elégedettek.”¹²⁶

A platformok általi magánszabályozás

A hamis hírek terjedésének nehezen szab gátat a jogi szabályozás. De nemigen várhatjuk a teljes körű és megnyugtató megoldást a platformok saját szabályozásától sem. Ennek fő oka, mint Paul Bernal megállapítja, hogy a *social media*

¹²¹ Uo. 10.

¹²² *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Európai megközelítés az online félretájékoztatás kezelésére.* Brüsszel, 2018. 04. 26., COM(2018) 236 végleges.

¹²³ Uo. 9., 3.1.1. pont.

¹²⁴ *EU Code of Practice on Disinformation.* European Commission, 2018. Online: https://ec.europa.eu/information_society/newsroom/image/document/2018-29/msf_on_disinformation_17_07_2018_-_proofread_99F78DB7-9133-1655-990805803CDCCB67_53545.pdf.

¹²⁵ *Közös közlemény az Európai Parlamentnek, az Európai Tanácsnak, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Jelentés a dezinformációval szembeni közös cselekvési terv végrehajtásáról.* Brüsszel, 2019. 06. 14. JOIN(2019) 12 final.

¹²⁶ Uo. 10.

platformokon a rémhírek, rágalmak, gonosz pletykák terjedése nem a rendszer hibája, hanem a rendszer jellegzetességeiből fakadó elkerülhetetlen jelenség.¹²⁷ Ugyanakkor a negatív PR a platformok számára káros lehet, ezért szükségszerű, hogy jogi kötelezettségeik teljesítésén túl is tegyenek a hamis hírek terjedése ellen – e megoldások köre a valótlanságokat, kitalált történeteket hírként bemutató oldalakkal szembeni tarifaemelésektől a hírfolyamban való hátrébb sorolásig terjed.¹²⁸ Felmerülhetnek e tekintetben a fizetett reklámokra és szponzorált tartalmakra vonatkozó, az átláthatóság irányába tett lépések is annak érdekében, hogy a felhasználók megtudhassák, ki fizetett egy adott tartalom célba juttatásáért.¹²⁹

A *social media* platformok által felkért tényellenőrzők verbuválásának ötlete is felmerült, akik az egyes tartalmakat, amennyiben hamis hírnek minősítik őket, erre utaló jelzéssel láthatják el, illetve ennek alternatívájaként csak a platformoknak jelzik a hamis híreket, amelyek az ezeket terjesztő oldalakat hátrébb sorolhatják a hírfolyamban, vagy akár ki is tilthatják onnan.¹³⁰ A helyzetre jellemző, hogy a hamis hírek megjelölése a felhasználók számára – amivel a Facebook próbálkozott – csak növelte a népszerűségüket, és erősítette a terjesztett valótlan információ hitelességét.¹³¹ A tényellenőrzők valójában egyfajta sajátos hírszerkesztést végeznek, ami még tovább közelíti a *social media* platformot a hagyományos médiához.

Az álhírekkel és az internetes félretájékoztatással foglalkozó magas szintű munkacsoport jelentése alapvetően a platformok magánszabályozásának további erősítésére építi a hamis hírekkel szemben kívánatos stratégiát.¹³² Azt javasolja a platformoknak, hogy bővítsék a felhasználók azon lehetőségeit, hogy a szolgáltatást a saját személyükre szabhassák. Az a felvetés, hogy az aktuális, sokak által tárgyalt témák mellé a platformok javasoljanak a felhasználóknak további, megbízható forrásból származó híreket, illetve növeljék a megbízható hírforrások láthatóságát,¹³³ és biztosítsanak lehetőséget a válaszadási jog gyakorlására, még tovább közelítené a platformok moderátorait a hagyományos hírszerkesztők, ezáltal a platformokat a klasszikus hírmédia felé.

¹²⁷ Paul Bernal: Fakebook: Why Facebook makes the fake news problem inevitable. *Northern Ireland Legal Quarterly*, 69. (2018), 4. 497, 506–509.

¹²⁸ Richard L. Hasen: *Cheap speech and what it has done (to American democracy)*. Irvine (US-CA), School of Law, University of California, 2017. (Legal Studies Research Paper Series No. 2017-38.) 226–230.

¹²⁹ Lili Levi: Real “fake news” and fake “fake news”. *First Amendment Law Review*, 16. (2018), 285.

¹³⁰ Jessica Stone-Erdman: Just the (alternative) facts, Ma’am: The status of fake news under the First Amendment. *First Amendment Law Review*, 16. (2018), 410–441; Sarah Perez: Facebook expands fact-checking program, adopts new technology for fighting fake news. *TechCrunch*, 2018. június 21.

¹³¹ Catherine Shu: Facebook will ditch Disputed Flags on fake news and display links to trustworthy articles instead. *TechCrunch*, 2017. december 20.

¹³² Final report of the High Level Expert Group on Fake News and Online Disinformation, 2018.

¹³³ Uo. 33.

A 2018 áprilisában közzétett európai bizottsági közlemény hasonló úton halad, és lényegében a platformok magánszabályozását kívánja ösztönözni, kilátásba helyezve a jogi kötelezettségek előírását is arra az esetre, ha a magánszabályozás nem éri el a kívánt eredményt, de az Elektronikus kereskedelemről szóló irányelv közvetett felelősségi rendszerének érintetlenül hagyása mellett.¹³⁴ Ez a dokumentum az uniós médiaszabályozás tekintetében egyfajta mérföldkőnek tekinthető: immáron nem a médiaszabályozástól egyébként nem egészen idegen önszabályozás ösztönzéséről van szó, amelyben egy, a szabályozott médiumhoz képest külső, tőle független, de nem állami szerv felügyeli a médiumok jogszerű működését, hanem a magánszabályozás – a médiumok (platformok) saját maguk által végzett, a tartalmakra vonatkozó szabályozás – erősítéséről, felvetve annak kötelezővé tételét is a platformok számára.

Ezen megközelítés szerint a platformoknak maguknak kell a tartalmak bírójává válniuk, az Eker. irányelvben foglaltakhoz képest még szélesebb körben. Ezzel – ha megvalósul – az állam lényegében szinte teljes egészében átadná a szabályozás feladatát a platformoknak, e sajátos felügyeleti rendszer megfélelőségének ellenőrzését tartva csak meg magának. Ez a modell nemcsak az EU egyes dokumentumaiban, hanem a tagállami szabályozási kezdeményezésekben is megjelenik, és első példája a már említett német törvény. A szabályozás itt nem közvetlenül a jogellenes tartalmakkal szemben lép fel, hanem a platformokat kötelezi a fellépésre, és a törvénybe foglalt eljárásrend megsértése és az elvárt teljesítmény (a büntető törvénykönyvbe ütköző tartalmak gyors eltávolításának) elmaradása ad alapot az állami beavatkozásra.

A valótlanláság védelme – érvek és ellenérvek

A szólásszabadság elméleti igazolásai és az azokon alapuló jogi doktrína ismeretében kérdés, hogy tilalmazhatóak-e a jelenleginél szélesebb körben a valótlan állítások, vagy megfordítva, jobb lenne-e a szólásszabadság alkotmányos védelmét még inkább kiterjeszteni a hazugságokra? A jog elmélete és ténylegesen alkalmazott doktrínája között az eddigiekben jelentős eltéréseket érzékelünk. Vajon érdemes volna a doktrínának közelednie az elmülethez? Ennek megítéléséhez térjünk vissza az első pontban tárgyalt, a hazugság védelme mellett érvelő elvi megfontolásokhoz!

¹³⁴ A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Európai megközelítés az online félretájékoztatás kezelésére. Brüsszel, 2018. 04. 26., COM(2018) 236 végleges.

„Birkózzék meg ő a hamissággal...”

Miltonnal ellentétben ma már aligha hihetünk benne, hogy az igazság nyílt küzdelemben minden esetben felülkerekedik a hazugságon. Még úgy is kételkedünk ebben, ha az „igazságot” nem objektív, metafizikai értelemben, hanem csupán a demokratikus folyamatokban, a közügyekről folytatott vitákban használatos „technikai” értelemben használjuk, és a demokratikus társadalmak működése érdekében mindenféleképpen eldöntendő vitákban felülkerekedő álláspontként tekintünk rá. Az így győzedelmeskedő álláspont is lehet elvben helyes vagy téves, de ebbéli jellege objektíve nem bizonyítható (lásd *Az „igazság” iránti törekvés értelmezése* című alpontot). A *fake news* botrányok, a nagy online platformokon terjedő hazugságok ugyanis képesek megzavarni a demokratikus folyamatokat. Nem hiszünk abban, hogy a – legveszélyesebb formájukban nem is az egyszerű, a vitában részt vevő polgároktól, hanem politikai pártoktól vagy éppen idegen államok titkosszolgálataitól eredő – szándékos és tömegesen terjedő hazugságok megfelelő ellenszere a valóság bemutatása. A hamis hírekkel szembeni fellépés az államok számára ezért nemcsak jogi, hanem nemzetbiztonsági kérdés is lett. Mindez egyúttal veszélybe sodorja a platformok zavartalan működését is, amennyiben a hamis hírek terjedésétől megriadt államok a szigorúbb szabályozás irányába mozdulhatnak el.

„Halott dogmák”

Mill felvetése, amely szerint a már felismert igazságnak is jót tesz, ha újra és újra megmértetik, mielőtt halott dogmává kövülne, az online platformok világában szintén kevésbé meggyőző érv a valótlan állítások védelme mellett. Egyfelől, ha az igazságot valóban technikai értelemben használjuk – és az eddigiekben amellet érveltem, hogy a modern szólásszabadság-doktrína nem igazán tehet mást –, akkor ezen igazságoknak a legtöbb esetben nincs idejük megkövülni, hiszen érvényük eleve csak rövidebb időre szól. Másfelől az elmélet nem számol a szándékosan és tömegesen terjesztett hazugságokkal, amelyekkel szemben az igazság szükségszerűen hátrányból indul. Mill elmélete túlzottan elvont és általános.¹³⁵ Bár igaza van abban, hogy az „élő igazság” jobb, mint a megkövült, de ez aligha tart vissza bármely államot attól, hogy a demokratikus akaratképzést akadályozó valótlan állításokat korlátozni igyekezzon, kirekesztve azokat a szólásszabadság védelmi köréből.

¹³⁵ Sunstein (2019): i. m. 11.

„Több beszéd”

A „több beszéd” mint a hazugságok ellenszere szintén kétséges hatékonyságú. Mint Sunstein felveti, a valótlan állítások tiltása sokszor növeli azok hatását, terjedési sebességét, érdekességét és vonzerejét.¹³⁶ A holokauszttagadás legjobb ellenszere az amerikai doktrína szerint nem a tilalom, hanem a nyilvánosság előtti megmérettetés és nyílt vitában való legyőzetés.¹³⁷ De vajon minden hamis állítás olyan, amelyet biztosan érdemes a nyilvánosság elé engedni? A holokauszt megtörténtét tagadó állítások minden országban, mindenhol érdemesek arra, hogy nyílt vita tárgyai legyenek? Alvarez hazugsága a kitüntetéséről olyan állítás, amelynek védelme fontos a közéleti viták szabadságának megőrzése, illetve a demokratikus eljárások védelme érdekében.¹³⁸ Biztosak lehetünk benne, hogy az efféle állításokkal szemben érdemes még több beszéddel küzdeni, egyúttal lemondva a szabályozás segítségéről? Az európai szólásszabadság-doktrína válasza erre nemleges.

A „több beszéd” teória az online platformok korában egyébként sem alkalmazható többé. Amikor mindenki vagy majdnem mindenki beszélhet, akkor az egyes ember hangja észrevehetetlenül halk. Ha kétmilliárdnyi Facebook-felhasználó beszél, akkor közülük nagyon kevesek megszólalása ér el bármiféle hatást a közéleti kérdések vitáiban. A több beszéd ekkora léptékben nem egyértelműen szolgálja az igaz álláspontok megtalálását. Ennek oka a platformok működési sajátosságaiban keresendő. A több beszéd a több hazugságnak is teret ad, amely gyorsan terjed, és ez még nehezebben megkülönböztethetővé teszi a valótanságot a valóstól. A platformokon a hazugság és az igazság, a *fake news* oldalak és a pontos, alapos beszámolók ugyanolyan módon és formában jelennek meg. A platformok nem töltik be azt a kapuőri (szerkesztői) szerepet, amelyet a hagyományos média, és nem is kísérlik meg kiszűrni a valótlan állításokat. Az egyes felhasználók személyére szabott szolgáltatásaik pedig megnehezítik, hogy a felhasználó a számára nem vonzó tartalommal találkozzon, így ha valaki valótlanságokat hirdető beszélők hálójába kerül, a platformok ezt nem ellensúlyozzák más, hozzá eljutott, megalapozott és ellenőrzött tartalmakkal.¹³⁹

A „gondolatok piaca”

Megállapítottuk, hogy Holmes bíró gondolatok piaca metaforája akkor illeszthető be a modern szólásszabadság-doktrínába, ha úgy értelmezzük, hogy valóban

¹³⁶ Uo.

¹³⁷ Weaver–Delpierre–Boissier (2019): i. m. 512–516.

¹³⁸ Sunstein (2019): i. m. 12.

¹³⁹ Philip M. Napoli: What if more speech is no longer the solution? First Amendment theory meets fake news and the filter bubble. *Federal Communications Law Journal*, 70. (2017–2018), 1. 55–104.

gondolatokról, azaz ideákról és nem tényekről szól (lásd az *Oliver Wendell Holmes* című alpontot). A holmesi elmélet alapján tehát nem nyújtható védelem a valótlán tényállításoknak, amelyeket valótlanságuk tudatában terjesztenek. A „piaci versenyben” kizárólag a vélemények vesznek így részt. De ezt az értelmezést megzavarja a Holmes által írt vélemény egyértelmű utalása, amely „az igazság próbájáról” beszél: „az áhított végső jó a gondolatok szabad cseréje révén érhető el inkább – hogy az igazság legjobb próbája az, hogy a gondolat elég erős-e ahhoz, hogy kivívja a saját helyét a piaci versenyben.”¹⁴⁰ A gondolat „igazsága” feltételezi annak objektív eldönthetőségét, azaz eszerint mégiscsak tényállításokról lenne szó. Az ellentmondás akkor oldható fel, ha az „igazságot” itt is abban a szűkített értelemben használjuk, amely a közviták eldöntéséhez elengedhetetlenül szükséges, de ennél messzebbre nem terjed.

A demokrácia szolgálata

Sunstein nem tartja kellően meggyőző érvnek e korlátozás ellen a bevett álláspontok téves voltának lehetőségét, vagy az igazság potenciális elfojtását a valótlán állítások közzétételének korlátozásával.¹⁴¹ A kérdés, hogy szükséges-e, vagy éppen ellenkezőleg, megengedhetetlen-e a valótlán állításokat tiltani egy demokráciában, ennél tágabb érvényű problémákat is felvet. Egyfelől, az állami önkény minden formája üldözendő, elvi lehetőségei szűkítendőek. Az orwelli Igazság-minisztérium¹⁴² rémképe ellentétes a demokráciával – állami hatóságok nem dönthetnek igazság-valótlanság kérdésében. Másfelől, a közviták és a demokratikus eljárások megzavarása a demokráciával összeférhetetlen, az ilyen jelenségekkel szembeni fellépés megengedhető. Ez a két szempont nehezen egyeztethető össze, és a szólásszabadság, valamint a vele szemben álló más érdekek folyamatos egyensúlyozására kényszeríti az egyes jogrendszereket a két szélsőség (állami önkény – teljes korlátozatlanság) között.

Az online platformok uralta nyilvánosság szabályai nem feltétlenül kell hogy kövessék a hagyományos médiára alkotott és alkalmazott korábbi szabályokat és jogi megközelítéseket. De ennek felismerése csak elvi támogatást ad a valótlán állításokkal szembeni jogi fellépéshez, mert azok általános tiltása továbbra sem elképzelhető, még az európai országokban is alkotmányellenes lenne. Az európai doktrína nem ismeri el a valótlán állítások értékét, de azok bizonyos mennyiségben elkerülhetetlenek a nyilvános vitákban, és így általános tiltásuk a közéleti

¹⁴⁰ Holmes bíró véleménye, *Abrams v. the United States* 250 US 616 (1919).

¹⁴¹ Sunstein (2019): i. m. 8–9.

¹⁴² George Orwell: 1984. Budapest, Európa, 1989.

viták lehetőségét szűkítené,¹⁴³ az online megjelenő valótlan közlések tömegessége pedig még egy esetleges általános tiltás esetén is csak igen nehézkesen tenné lehetővé egy efféle tilalom érvényesítését. Daniela Manzi megállapítása szerint a *fake news* jelenséggel szembeni szóláskorlátozó megoldási lehetőségek alkotmányellenesek, a nem közvetlenül a beszédre irányuló egyéb lehetséges megoldások pedig (mint például a médiatudatosság erősítésére tett kísérletek, a platformok működésének transzparenáciáját növelni kívánó felvetések, a fogyasztói jogok erősítésének szándéka) hatástalanok lennének.¹⁴⁴

Összefoglalás

A szólásszabadság jelenleg Európában alkalmazott doktrínája nem zárja ki a valótlanosságok közzétételének tilalmát, így azok nem tarthatnak igényt általános érvényű alkotmányos védelemre. A valótlan tényállítások bizonyos esetekben korlátozhatók, de általános tilalmuk nehezen képzelhető el. Ezzel együtt, súlyos és tömegesen jelentkező problémát jelentenek a nyilvános kommunikáció, a közügyek megvitatása számára, elsősorban a nagy online platformokon. A platformok maguk is próbálkoznak különböző eszközökkel, erre pedig az államok is erősen ösztökélik őket. A lehetséges szabályozás vagy ellentétes a szólásszabadság elveivel, vagy előre sejtetően kevésbé hatékony. Az államok egyelőre elfogadni látszanak azt, hogy a platformok nélkül nem képesek a nyilvános szféra szabályozására, a korábbi kizárólagos állami feladatukat, a szólásszabadság határainak megvonását pedig tudatosan átadják a platformoknak. Ez a korábbi szabályozási megközelítések kudarcát jelenti, és előrevetíti, hogy az online kommunikációban egyre erősödni fog egyfajta sajátos elitizálódás: a közélet iránt érdeklődő tudatos polgárok, akik az alapos tájékoztatásért esetleg még fizetni is hajlandók, előnybe kerülnek azokkal szemben, akik háttérismeret, anyagi erőforrások és a média megfelelő használatát segítő képességek híján a tömeges hazugságok potenciális célpontjaiként használják a világhálót. Lesznek tájékozott, alapos és pontos ismeretekkel rendelkező polgárok, akik különbséget tudnak tenni valóság és valótlanosság között, és lesznek a többiek. Éppen úgy, mint az internet előtti, hagyományos médiavilágban.

¹⁴³ Ld. *Hustler Magazine v. Falwell* 485 US 46 (1988), 52.

¹⁴⁴ Daniela C. Manzi: Managing the misinformation marketplace: The First Amendment and the fight against fake news. *Fordham Law Review*, 87. (2019), 6. 2641–2645.

Felhasznált irodalom

- A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Európai megközelítés az online félretájékoztatás kezelésére.* Brüsszel, 2018. 04. 26., COM(2018) 236 végleges. Online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52018DC0236>
- Awards for Valour (Protection) Bill [HL] 2017-19. Online: <https://services.parliament.uk/Bills/2017-19/awardsforvalourprotection.html>
- Baeyer, Hans Christian von: *Taming the atom: The emergence of the visible microworld.* Mineola (US-NY), Dover, 2000.
- Baker, C. Edwin: *Human liberty and freedom of speech.* Oxford, Oxford University Press, 1989.
- Barendt, Eric: *Freedom of speech.* 2. kiadás. Oxford, Oxford University Press, 2005.
- Barnett, Steven: Imposition or empowerment? Freedom of speech, broadcasting and impartiality. In Merris Amos – Jackie Harrison – Lorna Woods (szerk.): *Freedom of expression and the media.* Leiden–Boston, Martinus Nijhoff, 2012. 45–71. Online: https://doi.org/10.1163/9789004229402_004
- Barron, Jerome A.: Rights of access and reply to the media in the United States today. *Hastings Communications and Entertainment Law Journal*, 25. (2003), 1. 1–20.
- Bernal, Paul: Fakebook: Why Facebook makes the fake news problem inevitable. *Northern Ireland Legal Quarterly*, 69. (2018), 4. 513–530.
- Bernal, Paul: *The Internet, warts and all: Free speech, privacy and truth.* Cambridge, Cambridge University Press, 2018. Online: <https://doi.org/10.1017/9781108381161>
- Bernstein, Carl: The idiot culture. *The New Republic*, 1992. június 8. 22–28. Online: http://carlbernstein.com/magazines_the_idiot_culture.pdf
- Blasi, Vincent: The checking value in First Amendment theory. *American Bar Foundation Research Journal*, 2. (1977), 3. 521–649. Online: <https://doi.org/10.1111/j.1747-4469.1977.tb01008.x>
- Brogi, Elda – Marta Maroni: *Eva Glawischnig-Piesczek v Facebook Ireland Limited: A new layer of neutrality.* Robert Schuman Centre for Advanced Studies – Centre for Media Pluralism and Media Freedom (CMPF), 2019. Online: <https://cmpf.eui.eu/eva-glawischnig-piesczek-v-facebook-ireland-limited-a-new-layer-of-neutrality>
- Campbell, John: The law of defamation in flux: Fault and the contemporary commonwealth accommodation of the right to reputation with the right of free expression. In Koltay András (szerk.): *Media freedom and regulation in the new media world.* Budapest, Wolters Kluwer, 2014. 235–271.
- Chesney, Bobby – Danielle Citron: Deep Fakes: A looming challenge for privacy, democracy, and national security. *California Law Review*, 107. (2019), 1753–1819. Online: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3213954>
- Darnton, Robert: The true history of fake news. *The New York Review of Books*, 2017. február 13. Online: www.nybooks.com/daily/2017/02/13/the-true-history-of-fake-news
- Douglas, Lawrence: Policing the past: Holocaust denial and the law. In Robert C. Post (szerk.): *Censorship and silencing: Practices of cultural regulation.* Los Angeles, Getty Research Institute for the History of Art and the Humanities, 1998. 67–88.
- Feintuck, Mike: Impartiality in news coverage: The present and the future. In Merris Amos – Jackie Harrison – Lorna Woods (szerk.): *Freedom of expression and the media.* Leiden–Boston, Martinus Nijhoff, 2012. 73–95. Online: https://doi.org/10.1163/9789004229402_005

- Final report of the High Level Expert Group on Fake News and Online Disinformation*. European Commission, 2018. Online: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/final-report-high-level-expert-group-fake-news-and-online-disinformation>
- Gey, Steven G.: The First Amendment and the dissemination of socially worthless untruths. *Florida State University Law Review*, 36. (2008), 1. 1–22. Online: <https://ir.law.fsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1128&context=lr>
- Richard L. Hasen: *Cheap speech and what it has done (to American democracy)*. Irvine, School of Law, University of California, 2017. (Legal Studies Research Paper Series No. 2017-38.)
- Hindman, Matthew S.: *The Internet trap: How the digital economy builds monopolies and undermines democracy*. Princeton, Princeton University Press, 2019. Online: <https://doi.org/10.1515/9780691184074>
- Human Rights Watch: Germany: Flawed social media law. *Human Rights Watch*, 2018. február 14. Online: www.hrw.org/news/2018/02/14/germany-flawed-social-media-law
- Karst, Kenneth A.: Equality as a central principle in the First Amendment. *University of Chicago Law Review*, 43. (1975–1976), 1. 20–68. Online: <https://doi.org/10.2307/1599191>
- Katsirea, Irini: ‘Fake news’: Reconsidering the value of untruthful expression in the face of regulatory uncertainty. *Journal of Media Law*, 10. (2018), 2. 159–188. Online: <https://doi.org/10.1080/17577632.2019.1573569>
- Koltay András: The right of reply in a European comparative perspective. *Acta Juridica Hungarica*, 54. (2013), 1. 73–89. Online: <https://doi.org/10.1556/ajur.54.2013.1.6>
- Komorek, L. Ewa: *Media pluralism and European law*. New York, Wolters Kluwer, 2012
- Közös közlemény az Európai Parlamentnek, az Európai Tanácsnak, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. *Jelentés a dezinformációval szembeni közös cselekvési terv végrehajtásáról*. Brüsszel, 2019. 06. 14. JOIN(2019) 12 final. Online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019JC0012>
- Kreimer, Seth F.: Censorship by proxy: The First Amendment, Internet intermediaries, and the problem of the weakest link. *University of Pennsylvania Law Review*, 155. (2006), 1. 11–101. Online: <https://doi.org/10.2307/40041302>
- Lev, Lili: Real “fake news” and fake “fake news”. *First Amendment Law Review*, 16. (2018), 232–327.
- Logan, Charles W.: Getting beyond scarcity: A new paradigm for assessing the constitutionality of broadcast regulation. *California Law Review*, 85. (1997), 6. 1687–1747. Online: <https://doi.org/10.2307/3481080>
- Manzi, Daniela C.: Managing the misinformation marketplace: The First Amendment and the fight against fake news. *Fordham Law Review*, 87. (2019), 6. 2623–2651.
- Marantz, Andrew: Facebook and the “free speech” excuse. *New Yorker*, 2019. október 31. Online: www.newyorker.com/news/daily-comment/facebook-and-the-free-speech-excuse
- Meiklejohn, Alexander: *Free speech and its relation to self-government*. New York, Harper, 1948.
- Meiklejohn, Alexander: *Political freedom: The constitutional powers of the people*. Oxford, Oxford University Press, 1960.
- Mill, John Stuart: *A szabadságról*. Budapest, Századvég – Readers International, 1994.
- Milton, John: *Areopagitica*. In Reményi Édua – Koltay András (szerk.): *A szólásszabadság káprázata*. Budapest, Wolters Kluwer, 2017. 71–81.
- Mulligan, Christina M.: Technological intermediaries and freedom of the press. *Southern Methodist University Law Review*, 66. (2013), 1. 157–188.

- Napoli, Philip M.: What if more speech is no longer the solution? First Amendment theory meets fake news and the filter bubble. *Federal Communications Law Journal*, 70. (2017–2018), 1. 55–104. Online: www.fclj.org/wp-content/uploads/2018/04/70.1-Napoli.pdf
- Online harms. *White paper*. HM Government, 2019. Online: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/793360/Online_Harms_White_Paper.pdf.
- Orwell, George: 1984. Budapest, Európa, 1989.
- Park, Michael K.: Separating fact from fiction: The First Amendment case for addressing “fake news” on social media. *Hastings Constitutional Law Quarterly*, 46. (2018), 1. Online: https://static1.squarespace.com/static/591ccf16db29d6afe8606726/t/5c058cdd88251b330ae3b9f6/1543867613557/Park_46.1.pdf
- Perez, Sarah: Facebook expands fact-checking program, adopts new technology for fighting fake news. *TechCrunch*, 2018. június 21. Online: <https://techcrunch.com/2018/06/21/facebook-expands-fact-checking-program-adopts-new-technology-for-fighting-fake-news/?guccounter=2>
- Price, James – Felicity McMahon (szerk.): *Blackstone’s Guide to the Defamation Act 2013*. Oxford, Oxford University Press, 2013.
- Reuters: Facebook deletes hundreds of posts under German hate-speech law. *Reuters*, 2018. július 27. Online: <https://uk.reuters.com/article/us-facebook-germany/facebook-deletes-hundreds-of-posts-under-german-hate-speech-law-idUKKBN1KH21L>
- Richter, Andrei: Fake news and freedom of the media. *Journal of International Media & Entertainment Law*, 8. (2018–2019), 1. 1–34.
- Robb, Amanda: Anatomy of a fake news scandal. *RollingStone*, 2017. november 16. Online: www.rollingstone.com/politics/politics-news/anatomy-of-a-fake-news-scandal-125877
- Sambrook, Richard: *Delivering trust: Impartiality and objectivity in the digital age*. Oxford, Reuters Institute for the Study of Journalism – University of Oxford, 2012.
- Saunders, Kevin: *Free expression and democracy: A comparative analysis*. Cambridge, Cambridge University Press, 2017. Online: <https://doi.org/10.1017/9781316771129>
- Schauer, Frederick M.: *Free speech: A philosophical enquiry*. Cambridge, Cambridge University Press, 1982.
- Schauer, Frederick M.: Facts and the First Amendment. *UCLA Law Review*, 57. (2010), 897–919. Online: www.uclalawreview.org/pdf/57-4-1.pdf
- Shu, Catherine: Facebook will ditch Disputed Flags on fake news and display links to trustworthy articles instead. *TechCrunch*, 2017. december 20. Online: <https://techcrunch.com/2017/12/20/facebook-will-ditch-disputed-flags-on-fake-news-and-display-links-to-trustworthy-articles-instead>
- Soros, George: Remove Zuckerberg and Sandberg from their posts. *Financial Times*, 2020. február 18. Online: www.ft.com/content/88f6875a-519d-11ea-90ad-25e377c0ee1f
- Spindler, Gerald: Internet intermediary liability reloaded: The new German act on responsibility of social networks and its (in-) compatibility with European law. *Journal of Intellectual Property, Information Technology and E-Commerce Law*, 8. (2017), 2. 166–179.
- Stone-Erdman, Jessica: Just the (alternative) facts, Ma’am: The status of fake news under the First Amendment. *First Amendment Law Review*, 16. (2018), 410–441.
- Subramanian, Samanth: Inside the Macedonian fake-news complex. *Wired*, 2017. február 15. Online: www.wired.com/2017/02/veles-macedonia-fake-news
- Sunstein, Cass R.: A New Deal for speech. *Hastings Communications and Entertainment Law Journal*, 17. (1994–1995), 1. 137–160. Online: https://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=12175&context=journal_articles

- Sunstein, Cass R.: *Falsehoods and the First Amendment*. 2019. Online: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3426765>
- Tackling the information crisis: A policy framework for media system resilience*. The Report of the LSE Commission on Truth, Trust and Technology. Online: www.lse.ac.uk/media-and-communications/assets/documents/research/T3-Report-Tackling-the-Information-Crisis.pdf
- The Guardian: France online hate speech law to force social media sites to act quickly. *The Guardian*, 2019. július 9. Online: www.theguardian.com/world/2019/jul/09/france-online-hate-speech-law-social-media
- Waldman, Ari Ezra: The marketplace of fake news. *University of Pennsylvania Journal of Constitutional Law*, 20. (2018), 4. 845–870. Online: <https://scholarship.law.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1661&context=jcl>
- Weaver, Russell L. – Nicolas Delpierre – Laurence Boissier: Holocaust denial and governmentally declared ‘truth’: French and American perspectives. *Texas Tech Law Review*, 41. (2009), 2. 495–518.
- Wragg, Paul: Mill’s dead dogma: The value of truth to free speech jurisprudence. *Public Law*, (2013), 363–385.
- Wu, Felix T.: Collateral censorship and the limits of intermediary immunity. *Notre Dame Law Review*, 87. (2013), 1. 293–349.
- Wu, Tim: *The attention merchants: From the daily newspaper to social media. How our time and attention is harvested and sold*. London, Atlantic Books, 2017.
- Youm, Kyu Ho: The right of reply and freedom of the press: An international and comparative perspective. *George Washington Law Review*, 76. (2008), 4. 1017–1064.